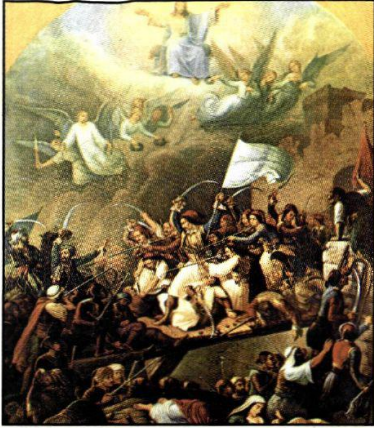

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (από το 1815 έως σήμερα)

Γ' Τάξη ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ και Δ' Τάξη ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

ΤΟΜΟΣ 3ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος
Καθηγητής του Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
Ακαδημαϊκός Καθηγητής του Πανε-
πιστημίου Αθηνών

Ευάνθης Χατζηβασιλείου
Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπι-
στημίου Αθηνών

Θεόδωρος Νημάς
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων-
δρ. φ.

Χάρης Σχολινάκη-Χελιώτη
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης- δρ.
ιστορίας της τέχνης

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αθανάσιος Βερέμης
Καθηγητής του Πανεπιστημίου Α-
θηνών

Άρτεμις Ξανθοπούλου-Κυριακού
Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου

Θεσσαλονίκης

Δημήτριος Γιαννακόπουλος

**Πάρεδρος ε.θ. του τμήματος Αξιο-
λόγησης και Επιμόρφωσης του**

Παιδαγωγικού

Ινστιτούτου

- δρ. ευρωπαϊκής ιστορίας

Βασίλειος Τσιλιμίγκρας

**Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων -
μ.δ. ιστορίας**

Αθανάσιος Χρήστου

**Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης- δρ.
ιστορίας**

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαιρίτα Κλειδωνάρη

**Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης - φι-
λόλογος**

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα

**Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτού-
του-δρ. ιστορίας**

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Κολιόλος Κωνσταντίνος
Σβολόπουλος**

**Ευάνθης Χατζηβασιλείου Θεόδω-
ρος Νημάς Χάρις Σχολινάκη-
Χελιώτη**

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(από το 1815 έως σήμερα)**

**Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου και
Δ' Τάξη Εσπερινού Λυκείου
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

**Προσαρμογή του βιβλίου για
μαθητές με μειωμένη όραση**

**Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Κατερίνα Μπούτσια
Επιμέλεια: Κατερίνα Γαλήνα**

3. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η κατάσταση στο ελληνικό κράτος κατά την πρώτη πενήκονταετία του βίου του. Μισό αιώνα μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830) η Ελλάδα φαινόταν να μην ικανοποιεί ούτε τους πιο απαισιόδοξους υποστηρικτές της: με εξαίρεση τα Επτάνησα, που αποδόθηκαν στη χώρα (1863) από τη Βρετανία, και τη Θεσσαλία, που παραχωρήθηκε από την Πύλη (1881) μετά από σύσταση του Συνεδρίου του Βερολίνου (1878), η Ελλάδα δεν είχε ακόμη απελευθερώσει με τις δυνάμεις της τα «αλύτρωτα» μέρη του έθνους, την Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θράκη, την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου. Το πολιτικό της σύ-

στημα, παρά την εισαγωγή των συνταγματικών θεσμών το 1844 και το 1864 και το φιλελεύθερο πολίτευμα που προέκυψε, διαιώνιζε την παλαιά μορφή διακυβέρνησης από τους αιρετούς άρχοντες. Η χώρα παρέμενε χώρα γεωργών και κτηνοτρόφων κυρίως, ενώ η μεταποίηση παρουσίαζε αργούς ρυθμούς ανάπτυξης. Μόνο το εμπόριο παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη, χάρη ιδίως στους Έλληνες της Διασποράς*.

Τέσσερις ήταν κατά κύριο λόγο οι παράγοντες που επιβράδυναν ή και απέτρεπαν τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας: α) οι τεταμένες σχέσεις της αφενός με τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης και αφετέρου με τις γειτονικές χώρες,

β) η πολιτική αστάθεια, γ) η ανασφάλεια στην ύπαιθρο και δ) η χαμηλή πίστη της χώρας διεθνώς. Εκσυγχρονισμός αυτή την εποχή σήμαινε κυρίως δημιουργία ισχυρού τακτικού στρατού και πολεμικού ναυτικού, ανάπτυξη οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, καθώς και ταχυδρομικού και τηλεγραφικού δικτύου, εισαγωγή νέων καλλιεργητικών μεθόδων στη γεωργία, εμπέδωση της τάξης και της ασφάλειας στις μετακινήσεις και στις μεταφορές και ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος και της διεθνούς πίστης της χώρας.

Προϋποθέσεις για τον εκσυγχρονισμό. Ο εκσυγχρονισμός απαιτούσε οικονομικούς πόρους, ορθολογική ιεράρχηση της διάθεσης των πόρων και αμετάκλητη προσήλωση

στην εξυπηρέτηση των εθνικών προτεραιοτήτων, καθώς και ορθολογικό προσδιορισμό των εθνικών συμφερόντων. Οι πόροι από τα εθνικά έσοδα, ιδίως από τη φορολογία, ήταν περιορισμένοι και ανεπαρκείς, ενώ η κατανομή τους δεν ήταν συνήθως αποτέλεσμα ορθολογικής ιεράρχησης των αναγκών. Τα καλώς νοούμενα εθνικά συμφέροντα εξάλλου, δηλαδή η εθνική ασφάλεια και κυριαρχία, η ευημερία, η ευνομία και η προαγωγή του πολιτισμού, δεν αποτελούσαν πάντοτε εθνικές προτεραιότητες ή δεν εξυπηρετούνταν από την άσκηση της εθνικής πολιτικής.

Η εθνική προτεραιότητα της απελευθέρωσης των «αλύτρωτων» ιστορικών χωρών, η οποία αποτελούσε ύψιστο εθνικό συμφέρον, ε-

πισκίαζε όλες τις άλλες προτεραιότητες που απαιτούσε ο εκσυγχρονισμός του κράτους και της κοινωνίας. Οι υποστηρικτές μάλιστα της απελευθέρωσης των αλύτρωτων ιστορικών ελληνικών χωρών, οι οποίοι αποτελούσαν την πιο δυναμική πολιτική μερίδα των διάφορων πολιτικών σχηματισμών και οι οποίοι ουσιαστικά ήλεγχαν την πολιτική ζωή του τόπου και την κοινή γνώμη του, έκριναν πως ο εκσυγχρονισμός και η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας δεν ήταν εφικτοί στόχοι χωρίς την προηγούμενη επέκταση της εθνικής επικράτειας- εξαρτούσαν δηλαδή τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη από την απελευθέρωση και την ενσωμάτωση των αλύτρωτων ιστορικών χωρών στο ελληνικό κράτος.

Από το άλλο μέρος, οι υποστηρικτές του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης προέβαλλαν τους στόχους αυτούς ως εθνικές προτεραιότητες εμμέσως κυρίως, επικρίνοντας δηλαδή με σφοδρότητα τον αλυτρωτισμό ως αδιέξοδη και πολυέξοδη εθνική πολιτική.

**Προεκλογικός λόγος
του Χαρίλαου Τρικούπη
στις 7 Οκτωβρίου 1890**

«Ηνορθώθη το έθνος ηθικώς, ηνορθώθη το έθνος και υλικώς, εγένοντο όσα ο τόπος ηδύνατο να ευχηθή υπέρ της ίδιας αυτού αναπτύξεως. Εγένετο εργασία υπέρ της παραγωγής της χώρας, ηνοίχθησαν αι πάλαι αυτής προς την ατελή των γεωργικών προϊόντων εξαγωγήν, προεκλήθη διεθνώς η διάνοιξις των

πυλών των ξένων αγορών, εγένετο εργασία και υπέρ της πολιτείας. Διερρυθμίσθησαν τα οικονομικά της χώρας, συνετόχθηδε αύτη και στρατιωτικώς, και μετ' ολίγον καταπλέει στόλος, όστις θέλει περιγάγει την ελληνικήν σημαίαν ανά το Αιγαίον, όπως εις αυτήν προσήκει.

Εγένετο εργασία προς διευκόλυνσιν της εμπορίας της χώρας και της επικοινωνίας των κατοίκων αυτής διά των σιδηροδρόμων, διά των αμαξιτών οδών, διά της ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας».

Σπύρος Τζόκας, Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Οδοιπορικό στον 19ο αιώνα, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 273.

«Ο τρέχων κατόπιν του ισοζυγίου και μη φθόνων ποτέ αυτού». Γελοιογραφία από την εφημερίδα «Νέος Αριστοφάνης», που σατιρίζει την προσπάθεια του Τρικούπη να καλύψει το δημόσιο έλλειμμα. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εκσυγχρονιστική πολιτική του. Οι σοβαρές απόπειρες εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης αναλήφθηκαν στην Ελλάδα με μεγάλη καθυστέρηση και όχι χωρίς παλινωδίες και υποχωρήσεις. Στη δεκαετία του 1880 και στα πρώτα χρόνια της επόμενης δεκαετίας ο Χαρίλαος Τρικούπης προώθησε ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και δημόσιων έργων. Προκειμένου να απελευθερώσει την πολιτική ζωή της χώρας από την τυραννία του τοπάρχη βουλευτή, ο Τρικούπης διεύρυνε την εκλογική περιφέρεια από επαρχιακή σε νομαρχιακή και μείωσε κατ' αυτόν τον τρόπο στο ήμισυ τον αριθμό των βουλευτών. Για να καταστήσει μάλιστα την κρατική μηχανή ανεξάρτητη από τις

κυβερνητικές αλλαγές, όρισε αυστηρά κριτήρια επιλογής των δημόσιων υπαλλήλων και προώθησε γενναία εκκαθάριση του δικαστικού κλάδου από κομματικούς εγκαθήμετους. Για την εμπέδωση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας προέβη σε εξίσου γενναίες αλλαγές στα Σώματα Ασφαλείας και στους σχετικούς με τις προσλήψεις και προαγωγές στα σώματα αυτά κανονισμούς. Αναδιοργάνωσε τον στρατό και τον στόλο, με τη μετάκληση στρατιωτικών ειδικών από τη Γαλλία και την Αυστρία, και περιόρισε δραστικά τη δυνατότητα των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων να εκλέγονται βουλευτές.

Η πολιτική του Θεόδωρου Δηλιγιάννη

«Η ελληνική δημοσιογραφία και ιστοριογραφία αντιπαραθέτει αυτόν τον πολιτικό [τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη] -ο οποίος έγινε τρεις φορές πρωθυπουργός νικώντας τον Τρικούπη και ο οποίος δρομολόγησε πολιτικές εξελίξεις την τελευταία εικοσιπενταετία του περασμένου αιώνα στον Μεσολογίτη πολιτικό, παρουσιάζοντας τον αδίκως άλλοτε ως ανερμάτιστο πολυλογά, άλλοτε ως διαλυτικό δημαγωγικό στοιχείο, σε κάθε περίπτωση ως αρνητικό σημείο αναφοράς. Αυτή η αρνητική κρίση δεν αντιστοιχεί στην προσωπικότητά του ούτε μπορεί να εξηγήσει τις μεγάλες πολιτικές επιτυχίες και ήττες, τις συμπάθειες των οπαδών του και τις εντάσεις στο κόμμα του [...]. Στον Δηλιγιάννη οφείλουμε -και οι ιστορικοί το ενθυμούνται

σπάνια- τη μεγάλη έκδοση της ελληνικής νομοθεσίας από το 1833 μέχρι το 1876».

Gunnar Hering, Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936, τ. Α', ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, ο. 584-585.

Ο Τρικούπης αύξησε επίσης τον αριθμό των σχολείων και των μαθητών της χώρας, προώθησε τον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού προγράμματος των δημόσιων σχολείων και την αναμόρφωση των σχολικών βιβλίων και ίδρυσε τεχνικές σχολές. Την ίδια εποχή ο μεγάλος μεταρρυθμιστής ευνόησε τη βιομηχανική ανάπτυξη και τη δραστική επέκταση του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου της χώρας. Για τη χρηματοδότηση του φιλόδοξου αναπτυξιακού προγράμματος του ο Τρικούπης προσπάθησε να προ-

σελκύσει το ελληνικό παροικιακό κεφάλαιο και συνήψε σειρά δανείων στο εξωτερικό. Αλλά η ελληνική οικονομία δεν

άντεξε εν τέλει το βάρος του εξωτερικού χρέους και τον Δεκέμβριο του 1893 ο Τρικούπης κήρυξε την πτώχευση της χώρας και παραιτήθηκε. Εγκατέλειψε τη χώρα, ηττημένος από τον λαϊκισμό των αντιπάλων του και την αδράνεια της ελληνικής κοινωνίας της εποχής, και πέθανε πικραμένος δύο χρόνια αργότερα στη Γαλλία.

Το Κίνημα στο Γουδή και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το έργο του Τρικούπη συνέχισε, μετά την έλευσή του στην κεντρική ελληνική πολιτική σκηνή, ένας ακόμη μεγάλος εκσυγχρονιστής, ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο Βενιζέλος προσκλήθηκε από την ηγεσία του Στρατιωτικού

Συνδέσμου -που είχε ηγηθεί το 1909 του Κινήματος στο Γουδή- από την Κρήτη στην Αθήνα ως εκπρόσωπος του Συνδέσμου στις διαπραγματεύσεις του με την πολιτειακή και την πολιτική ηγεσία του τόπου, με τη σαφή εντολή να προωθήσει ευρύτατες συνταγματικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Πιστός στην εντολή αυτή και κινούμενος από την πεποίθησή του ότι ο εκσυγχρονισμός της Ελλάδας αποτελούσε εθνική ανάγκη ύψιστης προτεραιότητας, ο Κρητικός ηγέτης προέβη στην ευρεία μεταρρύθμιση του Συντάγματος του 1864, σε βαθμό που το Σύνταγμα του 1911 να θεωρείται ουσιαστικά νέο Σύνταγμα. Μείωσε την πλειοψηφία από το ήμισυ των βουλευτών στο ένα τρίτο, ώστε να επισπεύσει το νομοθετικό έργο της Βουλής, απέκλεισε

την εκλογή εν ενεργεία αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων στο αξίωμα του βουλευτή, όρισε τη δυνατότητα του κράτους να απαλλοτριώνει περιουσιακά στοιχεία πολιτών, όταν το απαιτούσε το «συμφέρον» του δημοσίου (όχι μόνο για λόγους «ανάγκης»), προκειμένου να διευκολυνθεί η απαλλοτρίωση των μεγάλων γαιοκτησιών, καθιέρωσε συνταγματικά τη μονιμότητα των δημόσιων υπαλλήλων, προσκάλεσε στρατιωτικές αποστολές από τη Γαλλία και την Αγγλία για τον εκσυγχρονισμό του στρατού και του στόλου αντιστοίχως. Οι νομοθετικές και διοικητικές αλλαγές και ρυθμίσεις της περιόδου 1911-1912 έδωσαν στη χώρα ισχυρή ώθηση για το αναγκαίο πέρασμά της σε μια εποχή γεμάτη προκλήσεις.

Ο πόλεμος του 1897

«Το 1897 ο Έλληνας Δαβίδ ήλθε αντιμέτωπος με τον Οθωμανό Γολιάθ στις πεδιάδες της Θεσσαλίας. Η εκστρατεία όμως δεν είχε την ευτυχή κατάληξη της βιβλικής μονομαχίας. Οι ελληνικές δυνάμεις γνώρισαν ατιμωτική ήττα και οδηγήθηκαν σε άτακτη υποχώρηση. Η Ελλάδα σώθηκε από την καταστροφή μόνο χάρη στην επέμβαση των ξένων, αλλά το τίμημα της χάρης αυτής ήταν η ίδρυση της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής (ΔΟΕ), που θα επέβλεπε την αποπληρωμή των χρεών στους ξένους δανειστές της. Μέχρι τα τέλη του αιώνα, το κράτος είχε χάσει την αξιοπιστία του ως κύριος εκπρό-

σωπος του έθνους, αλλά και ως διαχειριστής της ίδιας του της μοίρας. Με την ήττα του 1897 το χάσμα της αξιοπιστίας ανάμεσα στην "επίσημη αλήθεια του έθνους" και την πραγματικότητα έγινε αγεφύρωτο. Το 1897 είχε ως συνέπεια να αρχίσει το σώμα των αξιωματικών την άσκηση κριτικής στη μοναρχία, και ιδιαίτερα στον διάδοχο Κωνσταντίνο, αρχιστράτηγο του κακοσχεδιασμένου αυτού πολέμου. Ένα μεγάλο μέρος της σφοδρής αντιβασιλικής κριτικής εκδηλώθηκε πολλά χρόνια μετά από το ίδιο το γεγονός, από αξιωματικούς οι οποίοι στο μεταξύ είχαν ταχθεί με τον αντίπαλο του Κωνσταντίνου, Ελευθέριο Βενιζέλο».

Θ. Βερέμης, Ο στρατός στην ελληνική πολιτική, Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 2000, σ. 79-80.

Αλληγορική λαϊκή εικόνα της εποχής, που απεικονίζει συμβολικά την Ελλάδα να πατάσσει το «τέρας» της παλαιοκομματικής συναλλαγής. Το Κίνημα στο Γουδή της 15ης Αυγούστου 1909 θεωρήθηκε από σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινής γνώμης ως η απαρχή για την αναγέννηση της Ελλάδας. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Ερωτήσεις

- 1. Να αναφέρετε τομείς της οικονομικής και της πολιτικής ζωής της Ελλάδας των οποίων επιτεύχθηκε ο εκσυγχρονισμός κατά την πρώτη πεντηκονταετία από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Με ποιους πολιτικούς συνδέθηκαν αυτές οι επιτυχίες και πώς; Αξιοποιήστε τα παραθέματα από τις σχετικές πηγές.**
- 2. Ποια ήταν η σχέση της αλυτρωτικής πολιτικής με τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας;**
- 3. Πώς θα μπορούσε να συσχετιστεί ο πόλεμος του 1897 με το Κίνημα στο Γουδή;
Συμβουλευτείτε και το παράθεμα από το κείμενο του Θ. Βερέμη.**

4. ΕΘΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Ο γεωγραφικός χώρος και τα ιστοριογραφικά στερεότυπα. Οι εθνικές ιστοριογραφίες των λαών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, καθώς και δυτικοί παρατηρητές και αναλυτές των εξελίξεων στην περιοχή, έχουν δημιουργήσει ορισμένα στερεότυπα για τις χώρες, τους λαούς και το ιστορικό παρελθόν της. Ο όρος «Βαλκάνια»*, άλλωστε, από ονομασία της οροσειράς του Αίμου έφτασε να σημαίνει περιοχή αστάθειας και συγκρούσεων, ενώ οι λαοί της θεωρείται ότι ρέπουν προς εξάρσεις εθνοφυλετικού χαρακτήρα και ότι είναι διαφορετικοί από τους λαούς της υπόλοιπης Ευρώπης.

Ωστόσο, από τη μελέτη της Ιστορίας των λαών της Ευρώπης γνωρίζουμε πως οι θρησκευτικές και οι εθνικές συγκρούσεις σημάδεψαν εξίσου, αν όχι περισσότερο, τη Δυτική και την Κεντρική Ευρώπη από τη Νοτιοανατολική, και πως οι λαοί της τελευταίας διαφέρουν από τους λαούς της υπόλοιπης ηπείρου όσο και μεταξύ τους. Γνωρίζουμε πως εθνοκαθάρσεις* βίαιες και ριζικές συνέβησαν στη Δυτική και την Κεντρική Ευρώπη επί πολλούς αιώνες, ιδίως από τον 15ο έως και τον 17ο αιώνα, ενώ στην Κεντρική Ευρώπη ακόμη και κατά τον 20ό αιώνα.

Το εθνικό κίνημα των Ελλήνων, που ήδη εξετάστηκε, υπήρξε πρότυπο και για τους άλλους λαούς της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Με κα-

θυστέρηση, μικρότερη ή μεγαλύτερη σε σύγκριση προς αυτό, τα εθνικά κινήματα των λαών της περιοχής στηρίχτηκαν στην αναζήτηση ανάλογων καταβολών, έπλασαν το ιστορικό τους παρελθόν και πρόβαλαν το όραμά τους για το μέλλον, αναζήτησαν και όρισαν την ταυτότητά τους, τους «άλλους» και τους αντιπάλους.

Οι Σέρβοι, λόγω γειτνίασης αλλά και λόγω δεσμών με την εκεί Διασπορά τους, ανέπτυξαν στην αρχή με την Αυτοκρατορία των Αψβούργων δεσμούς που στήριξαν τον φωτισμό τους και την αναγέννηση του έθνους τους, στη συνέχεια όμως σχέσεις ανταγωνιστικές. Οι ξένοι κυρίαρχοι της Σερβίας, οι Οθωμανοί Τούρκοι, ήταν βέβαια οι βασικοί εθνικοί αντίπαλοι. Αντίπαλοι

εθνικοί όμως ήταν και οι Αυστριακοί, αφού στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων συμπεριλαμβάνονταν και όλοι οι Νοτιοσλάβοι, τους οποίους οι Σέρβοι θεωρούσαν ομοεθνείς τους και επιδίωκαν να απελευθερώσουν.

Από το πρώτο επαναστατικό σκίρτημα των Σέρβων το 1804 έως τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878, με την οποία οι Σέρβοι απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, οι εθνικές επιδιώξεις και διεκδικήσεις τους στρέφονταν κυρίως κατά των Οθωμανών Τούρκων. Στη συνέχεια και έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι Σέρβοι ήταν κυρίως στραμμένοι εναντίον της Αυστρίας, με στόχο την απελευθέρωση των Νοτιοσλάβων υπηκόων των Αψβούργων. Αυτές οι εθνικές επιδιώξεις της Σερβίας οδή-

γησαν στη ρήξη της με την Αυστρία και στην έκρηξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου τον Αύγουστο του 1914.

Οι Βούλγαροι ανέπτυξαν το εθνικό τους κίνημα με σχετική καθυστέρηση. Με την υποστήριξη των Πανσλαβιστών* της Ρωσίας οι Βούλγαροι εξασφάλισαν την αναγνώριση από τον Οθωμανό σουλτάνο, το 1870, χωριστής εθνικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, της Εξαρχίας, ήλθαν δε σε ρήξη τόσο με το Πατριαρχείο όσο και με τους Έλληνες, επειδή διεκδικούσαν ως βουλγαρικές τις μητροπόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης, τις ιστορικές ελληνικές χώρες, στις οποίες κατοικούσαν Έλληνες, Σλάβοι, Βούλγαροι, Τούρκοι, Αλβανοί και Εβραίοι και οι οποίες ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και

στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου. Το 1878, με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, την οποία επέβαλαν οι Ρώσοι στους Τούρκους, οι Βούλγαροι εξασφάλισαν προς στιγμήν τη «Μεγάλη Βουλγαρία» που οραματίζονταν και που περιλάμβανε, εκτός της σημερινής Βουλγαρίας, ολόκληρη σχεδόν την ελληνική Μακεδονία και την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, καθώς και τη Δυτική και την Ανατολική Θράκη. Τη «Μεγάλη Βουλγαρία» περιόρισαν δραστικά στο Συνέδριο του Βερολίνου, το ίδιο έτος, οι μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης, οι οποίες ανησύχησαν από τη δημιουργία ενός τόσο ισχυρού ερείσματος της Ρωσίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Η οικονομία στα Βαλκάνια κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα

**«Σε γενικές γραμμές το
δεύτερο μισό του 19ου αιώνα υ-
πήρξε ειρηνικό για την Ευρώπη και
επέτρεψε σε όλες τις χώρες να α-
ναπτυχθούν. Οι Βαλκάνιοι, παρά τις
προόδους που σημείωσαν στη δη-
μιουργία κρατικών θεσμών, έχαναν
έδαφος έναντι της δυτικής Ευρώ-
πης στον οικονομικό εκσυγχροني-
σμό. Ο αγροτικός τομέας εξακολου-
θούσε να απασχολεί το 80% περί-
που του εργατικού δυναμικού και η
βιομηχανική δραστηριότητα
περιοριζόταν στον τομέα των τρο-
φίμων, καθώς και της κατασκευής
δρόμων και σιδηροδρόμων. Τα
κρατικά έργα υποδομής εξάλλου
ανάγκασαν τις περισσότερες βαλ-**

κανικές χώρες να καταφύγουν στον εξωτερικό δανεισμό, με αποτέλεσμα την υπερχρέωση και την αδυναμία καταβολής των τοκοχρεωλύσιων. Η πτώχευση οδήγησε στην επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου και τη διαχείριση τομέων της οικονομίας από ξένους δανειστές».

Θ. Βερέμης, Βαλκάνια από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών, Πατάκης, Αθήνα 2004, σ. 35.

Αναμνήσεις από τον Μακεδονικό Αγώνα

«Μου διηγείται [ο Γερμανός Καραβαγγέλης] πως κάποτε σε κάποιο τρομοκρατημένο απ' τους Βουλγάρους χωριό αναγκάστηκε να σπάσει ο ίδιος με πελέκι την κλειδωμένη πόρτα της εκκλησίας, για να μπει και να λειτουργήσει... Το πιο συγκινητικό σημείο της αφήγησης του είναι το μέρος που περιγράφει την αγωνία και τον αγώνα του, ώσπου να κατορθώσει να πάρει τ' ακέφαλο σώμα του Παύλου Μελά, που ο Τούρκος καϊμακάμης, πεισματωμένος, επέμενε να παραδώσει στους Βούλγαρους με τη δικαιολογία δήθεν πως ήταν το πτώμα ενός Βούλγαρου κομιτατζή. Σκηνή που θυμίζει τους λυσσαλέους αγώνες των ομηρικών ηρώων γύρω

από το σώμα του σκοτωμένου συντρόφου τους».

**Αντιγόνη Μπέλλου - Θρεψιάδη,
Μορφές Μακεδονομάχων
και τα Ποντιακά του Γερμανού
Καραβαγγέλη, Τροχαλία,
Αθήνα 1992, σ. 77.**

**Επιμνημόσυνο ποίημα του
Κωστή Παλαμά για τον
Παύλο Μελά**

**Σε κλαίει λαός, Πάπα χλωρό να
σειέται το χορτάρι στον τόπο που
σε πλάγιασε το βόλι, ω παλληκάρη!
Πανάλαφρος ο ύπνος σου του
Απρίλη τα πουλιά σαν του σπιτιού
σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά,
και να σου φτάνουν του χειμώνα οι
καταρράχτες σαν τουφεκιού**

**αστραπόβροντα και σαν πολέμου
κράχτες. Πλατειά του ονείρου μας η
γη και απόμακρη. Και γέρνεις εκεί
και σβεις γοργό. Ιερή στιγμή. Σαν
πιο πλατειά τη δείχνεις, και τη
φέρνεις σαν πιο κοντά!**

Με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) η Οθωμανική Αυτοκρατορία υφίσταται νέα συρρίκνωση: η Ρουμανία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο αναγνωρίζονται ως ανεξάρτητα κράτη, η Βοσνία-

Ερζεγοβίνη περνά υπό προσωρινή αυστρουγγρική διοίκηση, η Βουλγαρία αυτονομείται και η Ανατολική Ρωμυλία γίνεται αυτόνομη επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Μακεδονία παραμένει στην Τουρκία.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης (1867-1936), μητροπολίτης Καστοριάς από το 1900, ανέλαβε την οργάνωση ένοπλων σωμάτων από ντόπιους στην περιφέρεια της μητρόπολης του και τόνωσε το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων της Μακεδονίας. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Λάμπρος Κορομηλάς (1856-1923) διορίστηκε τον Μάιο του 1904 γενικός πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη, από όπου οργάνωνε τα ελληνικά αντάρτικα σώματα στη Μακεδονία. Απομακρύνθηκε από τη θέση του κατόπιν οθωμανικών διαμαρτυριών. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

**Ο Ίων Δραγούμης (1878-1920),
συγγραφέας, πολιτικός και διπλωμά-
της, διατέλεσε υποπρόξενος της Ελ-
λάδας στο Μοναστήρι και ενίσχυσε
σημαντικά την ελληνική αντίσταση
στις Βουλγαρικές ενέργειες. Συλλογή
Ιωάννη Μαζαράκη, Αθήνα.**

**Το όραμα της «Μεγάλη Βουλγαρί-
ας» ανησυχούσε στο εξής σοβαρά,
εκτός φυσικά από τους Οθωμανούς
Τούρκους, τους Έλληνες, τους
Σέρβους και τους Ρουμάνους, επει-
δή οι Βούλγαροι διεκδικούσαν εδά-
φη τα οποία οι γείτονές τους διεκ-
δικούσαν ήδη ως πατρογονική
κληρονομιά. Ακολούθησε οξύς α-
νταγωνισμός των Βουλγάρων με
τους Σέρβους για τις μεταξύ των
δύο χωρών τουρκικές επαρχίες και
με τους Έλληνες για το μέλλον των**

τουρκικών επαρχιών που αποτελούσαν τη Μακεδονία.

Ο ανταγωνισμός των Βουλγάρων με τους Έλληνες εκδηλώθηκε με την προσπάθεια των Βουλγάρων να ελέγξουν, με φιλικά προσκείμενους προς αυτούς ιερείς και δασκάλους, τις εκκλησίες και τα σχολεία στις πόλεις και στα χωριά της Μακεδονίας. Τις εκατέρωθεν προσπάθειες για τον έλεγχο των εκκλησιών και των σχολείων κλήθηκαν να στηρίξουν ένοπλες ανταρτικές ομάδες γηγενών, που εξοπλιζονταν άλλες από τους Έλληνες και άλλες από τους Βουλγάρους, καθώς και ανταρτικές ομάδες από την Ελλάδα και τη Βουλγαρία.

Ήταν ο «Μακεδονικός Αγώνας», ένας σκληρός πόλεμος ανταρτών Ελλήνων και Βουλγάρων, οι οποίοι

πολεμούσαν αλλήλους, καθώς και εναντίον των Τούρκων, όταν δεν μπορούσαν να αποφύγουν τη σύγκρουση με τις τουρκικές δυνάμεις. Ο σκληρός αγώνας στη Μακεδονία και για τη Μακεδονία δοκίμασε επί πέντε σχεδόν χρόνια (1904-1908) την αντοχή των γηγενών, που έπρεπε να επιλέξουν στρατόπεδο. Πολλοί Έλληνες έπεσαν θύματα των Βουλγάρων και πολλοί Βούλγαροι θύματα των Ελλήνων. Νέοι από όλη την Ελλάδα έσπευσαν να πολεμήσουν για τη Μακεδονία: η Κρήτη, η Πελοπόννησος, η Στερεά Ελλάδα, η Ήπειρος και η Θεσσαλία, ακόμη και η Κύπρος, έστειλαν νέους, για να στηρίξουν τη μεγάλη υπόθεση του έθνους. Ο Παύλος Μελάς, ο νέος αξιωματικός από την Αθήνα, και ο καπετάν Κώτας, από το χωριό Ρούλια (σημ. Κώτας) της

Φλώρινας, που έδωσαν τη ζωή τους στη Μακεδονία, υπήρξαν δύο από τους πιο αντιπροσωπευτικούς ήρωες του ελληνικού αγώνα στη μαρτυρική χώρα. Οι Βούλγαροι είχαν ανάλογους ήρωες, τον Γκότσε Ντέλτσεφ και τον Γιάννε Σαντάνσκυ από τη Μακεδονία και άλλους από τη Βουλγαρία.

Την αναμέτρηση μεταξύ των Ελλήνων και των Βουλγάρων στη Μακεδονία διέκοψαν για λίγο το Κίνημα των Νεοτούρκων* το 1908, που υποσχέθηκε ισονομία και ισοπολιτεία σε όλους τους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος το 1912, στον οποίο οι Έλληνες και οι Βούλγαροι βρέθηκαν σύμμαχοι εναντίον των Τούρκων.

Νεοτουρκικό Κίνημα (1908)

• «Ως την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. ο διαμελισμός του οθωμανικού κράτους έπαψε να αποτελεί την κύρια επιδίωξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Είχε γίνει πια φανερό ότι τα εδάφη που θα έχαναν οι Οθωμανοί, με συμπαγή σε ορισμένες περιπτώσεις και ακμαίο ελληνικό πληθυσμό, αλλά πολύ απομακρυσμένον από τα τότε όρια της Ελλάδας, ώστε να υπάρχει δυνατότητα ενσωμάτωσης, τα διεκδικούσαν άλλα χριστιανικά κράτη της χερσονήσου του Αίμου. Έτσι, παράλληλα με την παραδοσιακή αλυτρωτική ιδεολογία (τη Μεγάλη Ιδέα), γεννήθηκε και μία άλλη, που ήθελε την αναμόρφωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να εξασφαλιστεί

μέσα σε αυτήν η απρόσκοπτη ανάπτυξη του ελληνικού στοιχείου υπό συνθήκες ελευθερίας, ασφάλειας και ισοπολιτείας. Από την επαύριο του πολέμου του 1897 οι ελληνικές προσπάθειες στράφηκαν προς την εσωτερική ανασύνταξη του βασιλείου της Ελλάδος, αλλά και την ενίσχυση των δυνάμεων του ελληνισμού μέσα στην Οθωμανική Επικράτεια.

Η "Οργάνωσις της Κωνσταντινουπόλεως" ακριβώς (ανεπίσημος σύνδεσμος μεταξύ Ελλήνων και Νεοτούρκων στην Κωνσταντινούπολη από το 1908 μέχρι το 1912), με επικεφαλής τον Αθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη υπήρξε έκφραση της ιδεολογικής αυτής αλλαγής και ασχολήθηκε με το έργο του μετασχηματισμού της αυτοκρατορίας σε

μία πολυεθνική ομοσπονδία, όπου η συνεργασία των εθνοτήτων θα εξασφαλιζόταν χάρη στους κοινούς πολιτισμικούς δεσμούς των κατοίκων της Ανατολής».

Θ. Βερέμης, Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1453-2003, Ι. Σιδεράς, Αθήνα 20032, σ. 52-53.

• «Στις 23 Ιουλίου 1908 οι νέοι αξιωματικοί της Επιτροπής Ενώσεως και Προόδου διακήρυξαν την αποκατάσταση του Συντάγματος του 1876, πρώτα στο Μοναστήρι και έπειτα σε πολλές άλλες πόλεις της Μακεδονίας. Στη μακεδονική πόλη της Δράμας π.χ. το απόγευμα της 23ης Ιουλίου έφθασαν με τραίνο απ' τη Θεσσαλονίκη εκατό στρατιώτες και 20 περίπου αξιωματικοί υπό την αρχηγία ενός νέου αξιωματικού που

ονομαζόταν Ρουσέν. Ο τελευταίος, σε λόγο που εκφώνησε, είπε ότι έπρεπε να τεθεί τέλος στις φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις και έρριξε στο πλήθος συνθήματα με τις ακόλουθες λέξεις στα γαλλικά: "Πατρίδα, ελευθερία, ισότητα και αδελφότητα".

Ο μόνος τρόπος, πρόσθεσε, να σωθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι να υπάρξει μία συνταγματική κυβέρνηση. Σε διάστημα μόλις δύο ωρών οι περισσότεροι κάτοικοι της Δράμας, ορθόδοξοι και μουσουλμάνοι, εκδήλωσαν με όρκο την αφοσίωση τους στο Σύνταγμα. Στις 4 το απόγευμα το Σύνταγμα διακηρύχθηκε και η απόφαση αυτή κοινοποιήθηκε στο σουλτάνο στην Κωνσταντινούπολη με τηλεγράφημα. Μετά από τέτοια τελεσίγραφα που

έφθαναν από πολλές πόλεις της Μακεδονίας, ο σουλτάνος υπεχώρησε, και τη νύχτα της 23ης Ιουλίου 1908 επανέφερε το Σύνταγμα του 1876».

Δ. Κιτσίκης, Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ό αιώνα, 1990, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 19983, σ. 92-93.

Οι Μολδαβοί και οι Βλάχοι των αντίστοιχων δύο Παρίστριων Ηγεμονιών*, οι εν συνεχεία Ρουμάνοι, ανέπτυξαν επίσης εθνικό κίνημα κατά των κυρίαρχων Οθωμανών Τούρκων, κατ' επέκταση δε και κατά των Ελλήνων ή των εξελληνισμένων ηγεμόνων που ασκούσαν εξουσία εξ ονόματος των Τούρκων. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856) και η συνακόλουθη Συνθήκη των Παρισίων (1856) εξασφάλισαν στους Ρουμάνους, με την υποστή-

ριξη της Γαλλίας κυρίως, την ανάδειξή τους στο διεθνές προσκήνιο και την ένωση των δύο Ηγεμονιών σε ενιαίο κράτος, το 1861, με την ονομασία Ρουμανία, το οποίο απέκτησε την ανεξαρτησία του το 1878.

Τελευταίοι από τους λαούς της Νοτιοανατολικής Ευρώπης ανέπτυξαν εθνικό κίνημα οι Αλβανοί, οι οποίοι αναζήτησαν τις καταβολές τους στους αρχαίους Ιλλυριούς. Οι Αλβανοί εξισλαμίστηκαν κατά μάζες, ιδίως τον 17ο αιώνα, και στο εξής δρούσαν ως ο ισχυρός βραχίονας των Οθωμανών κυριάρχων στη δυτική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Τα πρώτα εθνικά τους σκιρτήματα ήταν προϊόν των Αλβανών λογίων οι οποίοι σπούδαζαν στα πανεπιστήμια της Ιταλίας, χώρας

που υπήρξε για τους Αλβανούς η μήτρα του εθνικού κινήματος και η αυτόκλητη αλλά αναπόφευκτη προστάτιδα του εθνικού κράτους των Αλβανών, το οποίο προέκυψε το 1913 από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913).

Ο Παύλος Μελάς (1870-1904),

**αξιωματικός του ελληνικού
στρατού, ανέλαβε επικεφαλής
του ελληνικού αντάρτικου σώματος
κατά των Βουλγάρων.**

**Ο θάνατος του συντάραξε ολόκληρο
το έθνος και αφύπνισε το ελληνικό
κράτος για το μακεδονικό ζήτημα.
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.**

**Και οι Οθωμανοί Τούρκοι ανέπτυ-
ξαν εθνικό κίνημα, με μεγάλη
καθυστέρηση και με στόχο να
προληφθεί ο περαιτέρω ακρωτηρι-
ασμός της αυτοκρατορίας. Το τουρ-
κικό εθνικό κίνημα εκδηλώθηκε ως
αντίδραση στις επεμβάσεις των με-
γάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και
στην πρόσφατη προσπάθεια των
λαών της περιοχής να τερματίσουν
την τουρκική κυριαρχία στην Ευ-
ρώπη, καθώς και ως ρήξη με το κα-
θεστώς του σουλτάνου, που είχε**

**αποδειχτεί ανίκανο να αντιδράσει
αποτελεσματικά εναντίον των
εχθρών της αυτοκρατορίας .**

**Αλληγορική λιθογραφία με θέμα την
ανακήρυξη του τουρκικού Συντάγμα-
τος του 1908. Οι Νεότουρκοι, που
επικράτησαν με κίνημα το 1908, επι-
δίωκαν τον εκσυγχρονισμό της Οθω-
μανικής Αυτοκρατορίας.**

Οι επαγγελίες τους για ισονομία όλων των εθνοτήτων της αυτοκρατορίας σύντομα διαψεύσθηκαν, αφού επιδόθηκαν σε διωγμούς κατά Ελλήνων και Αρμενίων, με σκοπό τον εκτουρκισμό των διάφορων εθνότητων. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Το Νεοτουρκικό Κίνημα του 1908, που υποσχέθηκε στους λαούς της αυτοκρατορίας ισονομία, ισοπολιτεία και ευρύτατο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, είχε ως στόχο τον εκτουρκισμό της αυτοκρατορίας . Ο στόχος αυτός εκδηλώθηκε κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) και κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) και πήρε τη μορφή της εθνοκάθαρσης * της αυτοκρατορίας με την εκδίωξη των χριστιανών της χώρας.

Η επίδραση του Κινήματος των Νεοτούρκων στην ελληνική πολιτική ζωή

«Η εμφάνιση των Νεοτούρκων, μόλο που γέννησε ελπίδες για κάποιο φιλελευθερισμό στις χριστιανικές επαρχίες της Αυτοκρατορίας, ήταν μία πρόσθετη απειλή και ταπείνωση για την Ελλάδα. Ήταν απειλή, γιατί θα σταματούσε ίσως την αποσύνθεση της Αυτοκρατορίας και τις παρεπόμενες συχνές επεμβάσεις των Δυνάμεων, που ήταν συχνά ευνοϊκές για την Ελλάδα. Κι ήταν ταπείνωση, γιατί προκάλούσε σχεδόν αυτόματα τη σύγκριση με την αποτελμάτωση και τη μικρότητα μέσα στην Ελλάδα. Οι μεταβολές στην Τουρκία είχαν άμεση επίδραση στους Έλληνες αξιωματούχους. Ανάμεσα στον Οκτώβριο 1908

και τον Ιανουάριο 1909 η ομάδα των δέκα ανθυπολοχαγών δεν είχε κατορθώσει να μυήσει παρά δεκαπέντε μόνο μέλη. Ξαφνικά, μέσα σε λίγες εβδομάδες, προσχώρησαν ογδόντα ακόμη αξιωματικοί. Η αντίδραση αυτή λέγεται ότι ήταν αποτέλεσμα του σαρκαστικού σχολίου του Σεφκέτ πασά ότι θα έκανε μια βόλτα ως την Αθήνα, για να πιει τον καφέ του στην Ακρόπολη».

Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909, Εξάντας, Αθήνα 1977, σ. 187

Ερωτήσεις

1. Να αναφερθείτε στα στερεότυπα που έχουν επικρατήσει σχετικά με τους λαούς και τις χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου και να εξηγήσετε γιατί δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

2. Να αποδώσετε το νόημα των ιστορικών όρων «Εξαρχία» και «Μεγάλη Βουλγαρία» και να συνδέσετε τις έννοιες αυτές με τις κρίσεις στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Βουλγαρία.

3. Να αναδείξετε τη σημασία του Κινήματος των Νεοτούρκων για τους Έλληνες και τους άλλους λαούς της Βαλκανικής. Να το συσχετίσετε με το ελληνικό Κίνημα στο Γουδή αξιοποιώντας τα σχετικά παραθέματα και συγκρίνοντας τις δύο αλληγορικές λιθογραφίες.

5. ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (1912-1913)

Λαϊκή λιθογραφία της εποχής. Τα έθνη της Βαλκανικής, Βούλγαροι, Έλληνες, Σέρβοι και Μαυροβούνιοι, ενώθηκαν κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, σημειώνοντας σημαντικές νίκες. Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.

Ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος. Τον Οκτώβριο του 1912 η Ελλάδα, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βουλγαρία, συνασπισμένες με διμερείς μεταξύ τους συμμαχίες, προκάλεσαν πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με σκοπό να απελευθερώσουν τα εναπομείναντα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας που διεκδικούσαν. Ήταν ο πρώτος από δύο διαδοχικούς πολέμους, τους Βαλκανικούς Πολέμους, που τερματίστηκαν το θέρος του 1913 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, η οποία ουσιαστικά έθεσε τέλος στην τουρκική κυριαρχία στην Ευρώπη και άλλαξε ριζικά τον πολιτικό χάρτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Τον πόλεμο προκάλεσε το Μαυροβούνιο στις 25 Σεπτεμβρίου/

8 Οκτωβρίου 1912, ύστερα από αξίωση του, την οποία δεν αποδέχτηκε η Πύλη, να εξασφαλίσει ευνοϊκή συνοριακή ρύθμιση. Ακολούθησε λίγες ημέρες αργότερα η Βουλγαρία, σε απάντηση στην επιστράτευση και τη συγκέντρωση στρατευμάτων της Τουρκίας στη Θράκη. Στις 30 Σεπτεμβρίου/13 Οκτωβρίου οι πρέσβεις της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας αξίωσαν επισήμως από την οθωμανική κυβέρνηση να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στις κτήσεις της αυτοκρατορίας στην Ευρώπη, αξίωση που συνιστούσε ουσιαστικά τελεσίγραφο*, το οποίο η Πύλη δεν ήταν δυνατόν να αποδεχτεί.

Οι μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης εξεπλάγησαν τόσο από τη σύμπραξη των τεσσάρων χωρών κατά της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όσο και από τις συναπτές νίκες που κέρδισαν οι σύμμαχοι σε βραχύ χρονικό διάστημα. Η περιφρόνηση με την οποία εκ παραδόσεως αντιμετώπιζε η Πύλη τις τέσσερις χώρες και η αδυναμία των μεγάλων δυνάμεων να επέμβουν από κοινού εγκαίρως έδωσαν τη δυνατότητα στους συμμάχους να καταγάγουν αποφασιστικές νίκες και να απελευθερώσουν το μεγαλύτερο τμήμα της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, ώστε να ανατραπεί άρδην η έως τότε κατάσταση και να μην μπορεί πλέον να γίνει λόγος για την αποκατάσταση του προ του πολέμου εδαφικού καθεστώτος. Στις 17/30 Μαΐου 1913 υπογράφηκε στο Λονδίνο η Συνθήκη Ειρήνης, η οποία προέβλεπε την εκχώρηση όλων των κτήσεων του σουλτάνου στα δυτι-

κά της γραμμής Αίνου-Μηδείας, εκτός της Αλβανίας, στους συμμάχους ηγεμόνες της Ελλάδας, της Βουλγαρίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου. Με την ίδια Συνθήκη του Λονδίνου ο σουλτάνος παραιτήθηκε από τα δικαιώματά του στην Κρήτη, ενώ οι έξι μεγάλες δυνάμεις αναλάμβαναν να ορίσουν τα σύνορα της Αλβανίας και να καθορίσουν το μέλλον των νήσων του Αιγαίου. Η Συνθήκη σιωπούσε ως προς την κατανομή των εδαφών που είχαν κατακτήσει οι σύμμαχοι, αλλά και ως προς την τύχη των Δωδεκανήσων, τα οποία είχαν κατακτήσει οι Ιταλοί κατά τη διάρκεια του δικού τους νικηφόρου πολέμου εναντίον των Τούρκων (1911-1912) και τα οποία δήλωναν τότε ότι θα τα κατείχαν προσωρινώς.

Γράμμα από το μέτωπο

**«Αρμενοχώριον, την 16^{ην}
Νοεμβρίου 1912**

**Αγαπητοί μου Μητέρα και
Αδελφοί [...] Φαίνεται ότι γίνονται
διαπραγματεύσεις ανακωχής ή ει-
ρήνης, αλλ' ημείς δεν γνωρίζομεν
τίποτε, διότι δεν λαμβάνομεν εφη-
μερίδας [...]. Ημείς εσυνηθίσαμεν
πλέον να βαδίζωμεν και μαχόμεθα,
προσπαθούμεν δε όσο το
δυνατόν να προφυλασοόμεθα από
το ψύχος, όπερ ήρξατο πολύ δριμύ
με χιόνια. Μη Σας ανησυχεί τούτο,
διότι έχω ρούχα πλέον ή επαρκή,
όχι μόνον όσα επήρα από Αθήνας,
αλλά και από εδώ και αλλού. Φορώ
2 φανέλλες, 2 κας κορσέ χονδρά, 2
εσώβρακα, 2 ζεύγη κάλτσες, όλα
μάλλινα, και έχω τρεις μανδύας.
Όταν επισταθμεύομεν σε χωρία,**

έχομεν και φωτιά πολλή. Η τροφή είναι ολίγον ακανόνιστος, μέχρι δε προ ολίγου εστερρούμεθα και οινοπνεύματος, προ ημερών

όμως ήρχισεν να δίδει η επιμελητεία κονιάκ, ρούμι, φανέλλες και έτσι μπαλωνόμεθα. Οι πυρετοί, Δόξα τω Θεώ, εξαλείφθησαν, ήρχισεν όμως κατ' ανησυχητικόν βαθμόν η ψείρα, διότι δεν δυνάμεθα ν' αλλάζωμεν συχνά, διότι δεν μπορούμε να πλύνωμεν τα λερωμένα ρούχα. Και πάλιν Σας επαναλαμβάνω να μη στενοχωρήσθε, διότι, εάν το κακό περιορισθεί έως εδώ, θα περάσει. Μανθάνομεν ότι εις Αθήνας επικρατεί ακρίβεια. Φαντάζομαι την οικονομικήν στενοχωρίαν της Οικογενείας μας. Ελπίζω ότι θα έχω, όταν επιστρέψω, μικρός τινός οικονομίας, ίνα ανακουφισθώμεν [...]. Το μόνον όπου έχασαν τελείως

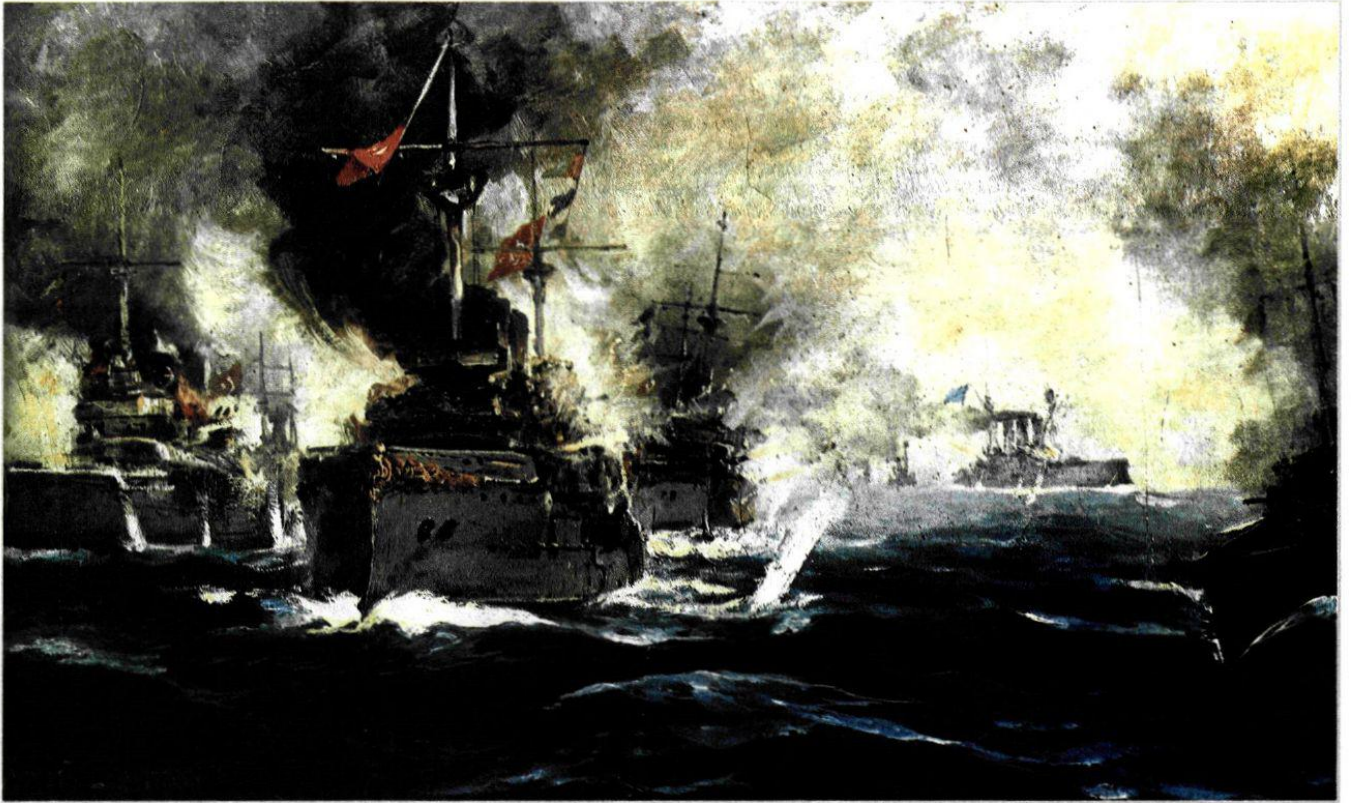
τα παπούτσια μου και φορώ
τα αδιάβροχα, τα οποία και αυτά θα
χαλάσουν και δεν γνωρίζω αν θα
υπάγωμεν εις πάλιν τινά ίνα αγο-
ράσω άλλα. Ήδη προσφέρατε εις
όλους τους συγγενείς και φίλους
τους ασπασμούς μου και ειπέ εις
όλους να μου γράφουν, ίνα παρη-
γορούμαι.

Σας γλυκοφιλώ πολύ,
Δ. Κ. Δάρας».

(Σημείωση: Ο Δημήτριος Δάρας
πολέμησε στην πρώτη γραμμή ως
έφεδρος ανθυπολοχαγός στον 3ο
λόχο του 8ου εφέδρου τάγματος ευ-
ζώνων της VI Μεραρχίας. Σπούδα-
σε νομικά και διατέλεσε επικεφαλής
της στρατιωτικής δικαιοσύνης κατά
τη Μικρασιατική Εκστρατεία.)

Ημερολόγια και Γράμματα
από το Μέτωπο, Βαλκανικοί
Πόλεμοι 1912-1913, εισαγωγή –

**επιμέλεια Λύντια Τρίχα, ΕΛΙΑ, Αθή-
να 19932, σ. 229-230**

Β. Χατζή (1865-19151, «Η Ναυμαχία της Έλλης», Εθνική Πινακοθήκη, Συλλογή Κουτλίδη, Αθήνα. Στις 3 Δεκεμβρίου 1912 ο ελληνικός στόλος, με επικεφαλής τον υποναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη, κατανίκησε τον τουρκικό σε ναυμαχία κοντά στον Ελλήσποντο, εξασφαλίζοντας την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο.

**Διαφωνίες μεταξύ των συμμάχων.
Η σιωπή της Συνθήκης του Λονδίνου ως προς τα ζητήματα αυτά υποδήλωνε τις σοβαρές διαφωνίες, που είχαν ήδη διαφανεί, τόσο στους κόλπους των συμμάχων όσο και μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Η Σερβία και η Βουλγαρία, οι οποίες με τη συνθήκη συμμαχίας που είχαν υπογράψει στις 28 Φεβρουαρίου/13 Μαρτίου 1912 είχαν αφήσει έξω από κάθε διακανονισμό την Ελλάδα, βρέθηκαν μετά την έναρξη των εχθροπραξιών μπροστά σε οδυνηρή έκπληξη. Τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Βούλγαροι, οι οποίοι δεν έκρυβαν την περιφρόνηση τους για τον ελληνικό στρατό και τις δυνατότητές του, ανέμεναν να περιοριστεί η ελληνική προσπάθεια στην Ήπειρο. Η ταχεία προέλαση του ελληνικού στρατού**

στη Μακεδονία εξέπληξε τόσο τους μεν όσο και τους δε, ενώ η Βουλγαρία ανησύχησε ιδιαίτερω για την τύχη της Θεσσαλονίκης. Ο αρχιστράτηγος και διάδοχος του ελληνικού θρόνου Κωνσταντίνος προήλασε ταχύτατα, ύστερα από προτροπή του Βενιζέλου, κατά της Θεσσαλονίκης, όπου έφτασε με ισχυρές δυνάμεις, και αξίωσε από τον Τούρκο διοικητή Χασάν Ταχσίν πασά την παράδοση της πόλης την 27η Οκτωβρίου (π.η.). Πράγματι ο Τούρκος διοικητής παρέδωσε την πόλη στους Έλληνες πολιορκητές, όταν δε έφτασαν εν σπουδή ισχυρές βουλγαρικές στρατιωτικές δυνάμεις και ζήτησαν να παραδοθεί και στους Βουλγάρους η πόλη, ο Χασάν Ταχσίν πασάς απάντησε πως η Θεσσαλονίκη είχε ήδη αλλάξει κυρίαρχο. Στις 22 Φεβρουαρί-

ου/7 Μαρτίου 1913 οι Τούρκοι, ύστερα από νέες ήττες, παρέδωσαν τα Ιωάννινα στους Έλληνες και την Αδριανούπολη στους Βουλγάρους, ενώ τον Απρίλιο παρέδωσαν τη Σκόδρα στους Σέρβους.

Λαϊκή λιθογραφία που απεικονίζει την παράδοση της Θεσσαλονίκης στον διάδοχο Κωνσταντίνο, επικεφαλής του

ελληνικού στρατού, από τον Τούρκο Ταχσίν πασά (27 Οκτωβρίου 1912). Η ταχεία ελληνική προέλαση προς τη Θεσσαλονίκη απέτρεψε την είσοδο των Βουλγάρων στην πόλη. Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Κωνσταντίνος στο ελληνικό στρατηγείο στο Χατζή-Μπεϊλίκ, μετά τη σύναψη ανακωχής με τη Βουλγαρία και πριν από τη μετάβαση του Έλληνα πρωθυπουργού στο Βουκουρέστι.

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Η Βουλγαρία ωστόσο αρνιόταν κάθε συζήτηση για μείωση της έκτασης των εδαφών που έκρινε πως της ανήκαν, σύμφωνα με τη συνθήκη της 28ης Φεβρουαρίου/13ης Μαρτίου 1912 που είχε υπογράψει με τη Σερβία, και προέβαινε σε προκλήσεις σε βάρος των Ελλήνων και των Σέρβων. Οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Σερβίας πραγματοποίησαν για τον λόγο αυτόν ανεπίσημες επαφές, οι οποίες κατέληξαν την 18η Μαΐου / 1 η Ιουνίου στην Ελληνοσερβική Συμμαχία, συνθήκη φιλίας και αμυντικής συμμαχίας, που έκρινε εντέλει την έκβαση των διαφορών μεταξύ των συμμάχων του πολέμου και της Τουρκίας. Με τη συνθήκη αυτή οι δύο χώρες προσέφεραν την αμοιβαία εγγύηση ότι θα κρατήσουν

οριστικά τις εδαφικές τους κτήσεις και ανέλαβαν την υποχρέωση, σε περίπτωση που ένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη δεχόταν επίθεση από τρίτη χώρα, να παράσχουν τη βοήθειά τους αμοιβαίως και να μη συνάψουν χωριστή ειρήνη με την επιτιθέμενη χώρα παρά μόνον από κοινού. Η ελληνοσερβική συνθήκη ήταν δεκαετούς ισχύος και μυστική.

Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/ 10 Αυγούστου 1913) καθόρισε τα σύνορα της Βουλγαρίας με την Ελλάδα, τη Σερβία και τη Ρουμανία. Η Ελλάδα διπλασίασε σχεδόν τα εδάφη και τον πληθυσμό της.

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΝΙΚΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ

Α' ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Οκτώβριος 1912 - Μάιος 1913) Μέτωπο Μακεδονίας

Μάχη Ελασσόνας (6-7 Οκτωβρίου 1912). Μάχη Σαρανταπόρου (9-10 Οκτωβρίου). Πρώτη σημαντική νίκη, άνοιξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της Δυτικής Μακεδονίας.

Απελευθέρωση Κοζάνης (11 Οκτωβρίου).

Διάβαση ποταμού

Αλιάκμονα (13 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Κατερίνης και Βέροιας (16 Οκτωβρίου).

Μάχη Γιαννιτσών (19-20 Οκτωβρίου). Άνοιξε τον δρόμο για την απε-

Λευθέρωση της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης.

Είσοδος ελληνικού στρατού (1η Μεραρχία) στη Θεσσαλονίκη (27 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Φλώρινας (7 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Καστοριάς (10 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Κορυτσάς (7 Δεκεμβρίου).

Μέτωπο Ηπείρου

Κατάληψη υψωμάτων Γριμπόβου (6 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Φιλιππιάδας (12 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Πρέβεζας (21 Οκτωβρίου).

Μάχη στα Πέντε Πηγάδια (24-30 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Χιμάρας από Σπύρο Σπυρομήλιο (5 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Σκάλας Παραμυθιάς (26 Νοεμβρίου).

Πολιορκία Μπιζανίου (29 Νοεμβρίου 1912 19 Φεβρουαρίου 1913).

Τελική επίθεση και κατάληψη Μπιζανίου (19-21 Φεβρουαρίου 1913).

Είσοδος ελληνικού στρατού στα Γιάννενα (22 Φεβρουαρίου 1913).

Απελευθέρωση Κόνιτσας (24 Φεβρουαρίου).

Απελευθέρωση Αγίων Σαράντα, Αργυροκάστρου και Δελβίνου (3 Μαρτίου).

Κατάληψη Τεπελενίου (4 Μαρτίου).

Αγώνες στη θάλασσα

Κυριαρχία ελληνικού ναυτικού στο Αιγαίο: Απελευθέρωση Λήμνου (8-9 Οκτωβρίου 1912).

Βύθιση τουρκικής κορβέτας «Φετίχ Μπουλέντ» στο λιμάνι Θεσσαλονίκης (18 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Θάσου και Ίμβρου (18 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Αγίου Ευστρατίου και Σαμοθράκης (19 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Ψαρών (22 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Τενέδου (24 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Αγίου Όρους (2 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Ικαρίας (4 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Λέσβου (8 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Χίου (12 Νοεμβρίου).

Ναυμαχία Έλλης (3 Δεκεμβρίου 1912).

Ναυμαχία Λήμνου (5 Ιανουαρίου 1913).

Ένωση Σάμου με Ελλάδα (2 Μαρτίου 1913).

Β' ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Ιούνιος-Ιούλιος 1913)

**Νίκες του ελληνικού στρατού κατά των βουλγαρικών δυνάμεων
Μάχη Κιλκίς-Λαχανά (19-21 Ιουνίου 1913).**

Μάχη Δοϊράνης (23 Ιουνίου).

Κατάληψη Στρώμνιτσας (26 Ιουνίου).

Κατάληψη στενών Κρέσνας (8-11 Ιουλίου).

Μάχη Σιμιτλί (12-13 Ιουλίου).

Μάχη Άνω Τζουμαγιάς (17 Ιουλίου).

**Απελευθέρωση ελληνικών πόλεων
Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτι-
κής Θράκης**

Απελευθέρωση Κιλκίς (21 Ιουνίου).

**Απελευθέρωση Καβάλας (26 Ιουνί-
ου).**

**Απελευθέρωση Σιδηροκάστρου (28
Ιουνίου).**

**Απελευθέρωση Σερρών (28 Ιουνίου
το απόγευμα'Β7 το πρωί της ίδιας
ημέρας οι Βούλγαροι είχαν κάψει
ολοσχερώς την πόλη).**

Απελευθέρωση Δράμας (1 Ιουλίου).

**Απελευθέρωση Αλεξανδρούπολης
και Ξάνθης (12 Ιουλίου).**

**Απελευθέρωση Κομοτηνής (14 Ιου-
λίου).**

Ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος και η Συνθήκη του Βουκουρεστίου.
Επεισόδια μεταξύ των Βουλγάρων από το ένα μέρος και των Ελλήνων και των Σέρβων από το άλλο σε δύο κύριες εστίες, στη Νιγρίτα και στη Γευγελή αντιστοίχως, που είχαν προκληθεί από τη βουλγαρική πλευρά, κατέληξαν σε εχθροπραξίες, οι οποίες κορυφώθηκαν τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1913 και διέψευσαν τις ελπίδες των Βούλγαρων στρατιωτικών. Οι βουλγαρικές δυνάμεις ηττήθηκαν σε όλα τα πεδία των μαχών που διεξήγαγαν εναντίον των ελληνικών και των σερβικών δυνάμεων. Ευθύς μετά την έναρξη των εχθροπραξιών βρήκαν την ευκαιρία η Ρουμανία από τα βόρεια και η Τουρκία από τα ανατολικά να καταλάβουν εδάφη της Βουλγαρίας.

Τη λύση εν τέλει διευκόλυνε η Ρουμανία, όταν η Βουλγαρία έσπευσε να υπογράψει ανακωχή με τη χώρα αυτή, καθώς τα ρουμανικά στρατεύματα βρίσκονταν στα πρόθυρα της βουλγαρικής πρωτεύουσας. Χωρίς τη ν ενεργό συμπαράσταση από τις μεγάλες δυνάμεις, η Βουλγαρία αποδέχτηκε τους όρους των αντιπάλων της, και την 30ή Ιουλίου οι πληρεξούσιοι της Ελλάδας, της Σερβίας, του Μαυροβουνίου, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας συνήλθαν στο Βουκουρέστι.

Η ομώνυμη Συνθήκη Ειρήνης, που υπογράφηκε στο Βουκουρέστι την 28η Ιουλίου / 10η Αυγούστου 1913, κατακύρωσε την Καβάλα και την περιοχή της στην Ελλάδα, στη δε Σερβία και τη Ρουμανία τις περιοχές

που είχαν κατακτήσει στον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας, ο οποίος έμεινε γνωστός ως Β' Βαλκανικός Πόλεμος. Είχε προηγηθεί της υπογραφής της Συνθήκης του Βουκουρεστίου η αναγνώριση - με την ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Ρουμανίας - θρησκευτικών και εκπαιδευτικών προνομίων στους Βλάχους της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Στην επιστολή του προς τον Ρουμάνο ομόλογο του, με ημερομηνία 5 Αυγούστου 1913, ο Έλληνας πρωθυπουργός ανέφερε ότι η Ελλάδα συμφωνούσε να παράσχει αυτονομία στα σχολεία και τις εκκλησίες των Βλάχων της Ηπείρου και της Μακεδονίας και να επιτρέψει τη σύσταση επισκοπής των Βλάχων, να δώσει δε τη δυνατότητα στη ρουμανική κυβέρνηση να

επιχορηγεί αυτά τα εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά ιδρύματα, υπό την επίβλεψη φυσικά της ελληνικής κυβέρνησης. Ήταν μια παραχώρηση της Ελλάδας που κρίθηκε τότε απαραίτητη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η υποστήριξη της Ρουμανίας στο ζήτημα της Καβάλας, αλλά η οποία προκάλεσε αργότερα προβλήματα στις ελληνορουμανικές σχέσεις.

Οι Βλάχοι

«Οι Έλληνες, στην καταγωγή και τη συνείδηση, Βλάχοι (γνωστοί και ως Κουτσόβλαχοι και Αρωμούνοι, επίσης κατά περιοχές και ως Αρβανιτόβλαχοι, Καραγκούνιοι, Φρασαριώτες κ.λπ.) είναι δίγλωσσοι Έλληνες ποιμένες και κτηνοτρόφοι (Κ. Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Αιτωλοακαρνανίας), που παράλληλα προς τα Ελληνικά

μιλούν μια λατινογενή διάλεκτο, τα Βλάχικα ή Κουτσοβλάχικα ή Αρωμουνικά. Η γλωσσική τους συγγένεια (όχι εθνολογική!) με τους Ρουμάνους οφείλεται στο ότι τόσο τα Αρωμουνικά όσο και τα Ρουμανικά ανάγονται σε κοινή γλωσσική πηγή, την Ανατολική ή Βαλκανική Λατινική [...]. Η ονομασία Βλάχοι ανάγεται γλωσσικά στο όνομα γαλατικού φύλου *Volcae* (εκλατινισμένου από τις επιδρομές του σε ρωμαιοκρατούμενες περιοχές), που οι Γερμανοί ονόμασαν *Valah*, χαρακτηρίζοντας μ' αυτό όλους τους λατινόφωνους υπηκόους του ρωμαϊκού κράτους. Από το γερμανικό *Valah* προήλθαν οι εθνικές ονομασίες Ουαλοί (Βρετανία), Βαλλόνοι (Βέλγιο), Γκωλουά (πβ. ντε Γκωλ) (Γαλλία) και *Valah* > *vlah* > Βλάχος (Βυζάντιο)».

Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998, λήμμα Βλάχοι-Ουαλοί-Βαλλόνοι.

Ερωτήσεις

- 1. Να αναφέρετε τα εδαφικά κέρδη της Ελλάδας από τους Βαλκανικούς Πολέμους.**
- 2. Ποιες συνέπειες είχαν οι συνθήκες της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης στην πολιτική ζωή της Ελλάδας και στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Βουλγαρία;**
- 3. Να περιγράψετε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο ελληνικός στρατός με Βάση την επιστολή του έφεδρου ανθυπολοχαγού Δ. Δάρα από το μέτωπο.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Ο Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΜΕΣΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Ο παγκόσμιος χαρακτήρας των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, σε συνδυασμό με τον συνασπισμό των δυνάμεων αυτών σε δυο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, την Τριπλή Συμμαχία (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία) και την Τριπλή Συνεννόηση (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία), σήμαινε γενίκευση κάθε τοπικής κρίσης σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Η γενικευμένη ένταση που προέκυψε επρόκειτο να μεταβάλει ένα δευτερεύον επεισόδιο, τη δολοφονία του διαδόχου της Αυστρίας Φραγκίσκου Φερδινάνδου, σε διεθνή κρί-

ση, από την οποία ξέσπασε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Ο πόλεμος, που ξεκίνησε στην Ευρώπη, τελικά επεκτάθηκε γεωγραφικά και έγινε παγκόσμιος, καθώς οι αρχικοί αντίπαλοι προσπαθούσαν να προσεταιριστούν τις ουδέτερες χώρες με κάθε δυνατό μέσο σε κάθε σημείο του πλανήτη.

Ο πόλεμος αυτός εξασθένησε και υπονόμειυσε θεσμούς και αξίες, όπως η κοινοβουλευτική δημοκρατία*, τα φιλελεύθερα ιδεώδη και η ελεύθερη οικονομία, και εισήγαγε ή επέτεινε άλλους θεσμούς, όπως ο κρατικός παρεμβατισμός στην οικονομία και η παρέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική. Επιτάχυνε επίσης την αποσταθεροποίηση και τη διάλυση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών της

Ευρώπης, της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στην Ελλάδα την ευφορία από τις επιτυχίες των Βαλκανικών Πολέμων διαδέχτηκε η σκληρότητα του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, ο εσωτερικός διχασμός και η Μικρασιατική Καταστροφή με τον ξεριζωμό του ελληνισμού της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Η εγκατάσταση των προσφύγων στην κυρίως Ελλάδα θα αλλάξει ριζικά την παραδοσιακή μορφή της χώρας.

Έμμεση συνέπεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου ήταν και η Ρωσική Επανάσταση του 1917, η οποία, όπως ακριβώς και η Γαλλική, φιλοδοξούσε να γίνει πανευρωπαϊκή ή ακόμη και παγκόσμια.

1. ΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ (1870-1914)

Εθνικοί ανταγωνισμοί. Τον Αύγουστο του 1914 η Ευρώπη κατόλισθησε στη μεγαλύτερη έως τότε πολεμική περιπέτεια με ανάμεικτα συναισθήματα. Ο πόλεμος ξέσπασε, αφού ναυάγησαν οι προσπάθειες των διπλωματών να αποτρέψουν την ένοπλη αναμέτρηση. Έτσι, την ένταση του καλοκαιριού, μετά τη δολοφονία του Αψβούργου αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου στο Σαράγεβο της Βοσνίας, τη διαδέχτηκε γενική ανακούφιση. Πολλοί θεώρησαν τον πόλεμο λύτρωση από την πεζή καθημερινότητα του αστικού πολιτισμού και ευκαιρία για ηρωισμούς, αυτοθυσίες και διακρίσεις σε έναν κό-

σμο ανεπανόρθωτα -όπως φαινόταν- υλιστικό. Άλλοι όμως είχαν περισσότερο συγκεκριμένες και λιγότερο ιδεαλιστικές προσδοκίες. Οι Γερμανοί στρατιωτικοί θεωρούσαν τον πόλεμο ευκαιρία προκειμένου να απαλλαγούν από τον εφιάλτη της περικύκλωσης από τη Γαλλία και τη Ρωσία. Η ηγεσία του βρετανικού ναυτικού, από το άλλο μέρος, υπολόγιζε να θέσει τέρμα στις προσπάθειες των Γερμανών να αποκτήσουν αξιόλογο ναυτικό. Οι Γάλλοι στρατιωτικοί εξάλλου επιθυμούσαν να πάρουν εκδίκηση για την ταπείνωση της Γαλλίας από τη Γερμανία το 1870, όταν η Γαλλία απώλεσε δύο ανατολικές επαρχίες της, την Αλσατία και τη Λορραίνη. Οι Αυστριακοί επιδίωκαν να δώσουν στη Σερβία ένα μά-

θημα και να λύσουν έτσι το πρόβλημα των εθνοτήτων της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Το ίδιο πρόβλημα, αλλά με διαφορετικό τρόπο, ήθελαν να λύσουν οι λαοί που ήταν υποτελείς στους Αυστριακούς και τους Μαγυάρους: οι Τσέχοι, οι Πολωνοί, οι Σλοβάκοι και οι Νοτιοσλάβοι.

Ανάλογα προβλήματα επιζητούσαν να λύσουν οι λαοί της Νοτιοανατολικής Ευρώπης είτε σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είτε σε βάρος των γειτόνων τους, για να Έλληνες, οι Σέρβοι και οι Μαυροβούνιοι, ή για να αναθεωρήσουν πρόσφατες συνθήκες που δεν τους ευνοούσαν, όπως οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι.

Ο διάδοχος της Αυστρίας Φραγκίσκος Φερδινάνδος και η σύζυγος του Σοφία στο Σαράγεβο (28 Ιουνίου 1914), λίγο πριν από τη δολοφονία τους. Στην ένθετη φωτογραφία ο Σέρβος φοιτητής Γκαβρίλο Πρίντσιπ, μέλος μυστικής οργάνωσης, που τους δολοφόνησε.

Ιταλική αφίσα που σατιρίζει τη γερμανική επεκτατική πολιτική στο πρόσωπο του Γερμανού αυτοκράτορα Γουλιέλμου του Β'.

Συγκρουόμενα συμφέροντα. Το γεγονός ότι η δολοφονία ενός Αψβούργου πρίγκιπα οδήγησε στην έκρηξη ευρωπαϊκού πολέμου φανερώνει μια βασική αδυναμία της ευρωπαϊκής κοινωνίας της εποχής, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την οργάνωση των διακρατικών σχέσεων και των συνακόλουθων πολεμικών μηχανισμών. Ο παγκόσμιος χαρακτήρας των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, σε συνδυασμό με τον συνασπισμό των δυνάμεων αυτών σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, την Τριπλή Συμμαχία (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία) και την Τριπλή Συνεννόηση (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία), σήμαινε γενίκευση κάθε τοπικής κρίσης, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Στην Άπω Ανατολή το 1895-1900 και το 1904-1905, στο Μαρόκο το

1905 και πάλι το 1911, στη Νοτιοανατολική Ευρώπη το 1908 και το 1912- 1913 οι ευρωπαϊκές δυνάμεις είχαν οδηγηθεί στα πρόθυρα του πολέμου. Εξάλλου, η ραγδαία εκβιομηχάνιση και οικονομική ανάπτυξη γενικά, καθώς και η συνακόλουθη ταχεία απορρόφηση μεγάλων ανθρώπινων μαζών στις πόλεις διατάραξαν την παραδοσιακή οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων και αποδέσμευσαν πολλά άτομα από τους παραδοσιακούς περιορισμούς και από αναστολές, με συνέπεια να αναπτυχθούν στο απρόσωπο πλαίσιο της πόλης διάφοροι αποσταθεροποιητικοί παράγοντες, όπως μια γενική ανησυχία, ανατρεπτικές οργανώσεις και κινήματα και σποραδικές εκδηλώσεις βίας. Τέτοια φαινόμενα ήταν πιο συνηθισμένα στην περιφέρεια της Ευρώ-

της και στις παρυφές του αστικού ευρωπαϊκού πολιτισμού: στην Ιρλανδία, στην Πορτογαλία, στην Ισπανία, στην Ιταλία, στις βαλκανικές χώρες και στην Ανατολική Ευρώπη.

Οι ευρωπαϊκές συμμαχίες και η πολεμική δυναμική τους. Το 1914 η Ευρώπη οδηγήθηκε στον πόλεμο ύστερα από μια σειρά αποφάσεων των διάφορων κυβερνήσεων – αποφάσεις οι οποίες, μολονότι στο σύνολο τους συνιστούν μία από τις πιο παράλογες εκδηλώσεις του ευρωπαϊκού κόσμου και πολιτισμού, αποτελούσαν η καθεμία λογική συνέπεια της προηγουμένης και σωστό βήμα προς την αναμενόμενη κατεύθυνση. Ο Μεγάλος Πόλεμος*, όπως έσπευσαν σύντομα να τον ονομάσουν οι σύγχρονοι,

υπήρξε η παράλογη συνέπεια λογικών μέτρων που είχαν σχεδιαστεί με κάθε δυνατή λεπτομέρεια από πριν και ήταν σε γενικές γραμμές γνωστά σε όλους τους ενδιαφερομένους. Η Αυστρία, προκειμένου να περιφρουρήσει την ενότητα και το γόητρο της, έπρεπε να επιβάλει τη θέληση της στη Σερβία, που απειλούσε την ίδια την ύπαρξη της πολυεθνικής αυτοκρατορίας. Η Ρωσία αδυνατούσε, για λόγους τόσο εξωτερικούς όσο και εσωτερικούς, να εγκαταλείψει τη Σερβία στην τύχη της. Η Γερμανία ήταν υποχρεωμένη να βοηθήσει στρατιωτικά την Αυστρία, όπως υποχρεωμένη να βοηθήσει στρατιωτικά τη Ρωσία ήταν και η Γαλλία. Η Βρετανία, τέλος, ήταν αναγκασμένη να επέμβει τόσο υπέρ της Γαλλίας και της Ρωσίας όσο και υπέρ του Βελγίου, το οποίο

αποτελούσε την πύλη προς τη Γαλλία και το επίκεντρο της βρετανικής πολιτικής, που απέβλεπε στην ισορροπία των ηπειρωτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων. Οι διάφορες διμερείς συμμαχίες που αποτελούσαν τους δύο συνασπισμούς ήταν βέβαια αμυντικές. Ο χαρακτήρας ωστόσο της πολεμικής παρασκευής και οι επικρατούσες απόψεις περί αποτελεσματικής άμυνας καθιστούσαν ακαδημαϊκή μάλλον παρά ουσιαστική τη διαφοροποίηση ανάμεσα στην άμυνα και την επίθεση, από τη στιγμή που έμπαινε σε κίνηση ο πολεμικός μηχανισμός των μεγάλων δυνάμεων, ενέργεια που ισοδυναμούσε με κήρυξη του πολέμου.

Καμία μεγάλη δύναμη, ούτε και αυτή η Αψβουργική Αυτοκρατορία,

δεν επιθυμούσε γενικό πόλεμο για τους λόγους για τους οποίους προκλήθηκε. Καμία μεγάλη δύναμη άλλωστε δεν ανέμενε πόλεμο μεγάλης κλίμακας και διάρκειας, ούτε ήταν διατεθειμένη να φανεί διαλλακτική πριν από την αντίπαλη δύναμη, μη τυχόν και ερμηνευτεί η διαλλακτική στάση της ως αδυναμία. Η κινητοποίηση των πολεμικών μηχανισμών άρχισε παντού με την ίδια σπουδή και ήταν δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανασταλεί, επειδή καμία κυβέρνηση δεν μπορούσε να πάρει την ευθύνη να αναβάλει την κινητοποίηση ή να διατάξει τον τερματισμό της, διακινδυνεύοντας σύγχυση στο εσωτερικό της και υπεροχή του αντιπάλου, καθώς και διαπραγμάτευση από μειονεκτική θέση. Πρώτη κινητοποίησε τις δυνάμεις της η Ρωσία, για τον λόγο

κυρίως ότι η στρατιωτική ηγεσία της χρειαζόταν περισσότερο χρόνο για να συγκεντρώσει τις δυνάμεις της χώρας στα δυτικά σύνορα. Ακολούθησαν η Γερμανία, η Αυστρία και -σε απάντηση στη γερμανική κινητοποίηση- η Γαλλία, και τελευταία η Βρετανία. Η Ιταλία παρέμεινε ουδέτερη και προτίμησε τις διαπραγματεύσεις και με τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα, προκειμένου να εξασφαλίσει τα καλύτερα κατά το δυνατόν ανταλλάγματα για την έξοδό της στον πόλεμο.

Ο ενθουσιασμός των νέων για τη συμμετοχή τους στον πόλεμο
«Για τους Γάλλους, Άγγλους ή Γερμανούς πολεμιστές δεν υπήρχε αμφιβολία: ο πόλεμος είχε σκοπό την προστασία των πραγματικών συμφερόντων του έθνους. Είχε όμως

και μια άλλη σημασία: το 1914 οι στρατιώτες φεύγοντας για τον πόλεμο είχαν βρει ένα ιδεώδες που αντικαθιστούσε, κατά κάποιον τρόπο, τους επαναστατικούς τους πόθους. Αυτό αφορούσε κυρίως τους πιο δυστυχείς και τους λιγότερο συνειδητοποιημένους, που, παραγκωνισμένοι στο περιθώριο της κοινωνίας, αποκαθίστανται τώρα χάρη στον πόλεμο, ξεφεύγοντας όμως έτσι από τις επαναστατικές τους θέσεις [...]. Οι νέοι φεύγουν για τον πόλεμο σαν σε περιπέτεια, ευτυχείς που αλλάζουν ζωή, που ταξιδεύουν, έχοντας όλοι εκπληρώσει το καθήκον και σίγουροι ότι θα ξαναγυρίσουν σύντομα στεφανωμένοι με τις δάφνες της νίκης. Συνεπώς από το 1914 έως το 1918 ο πόλεμος, χωρίς να δημιουργεί την αίσθηση του εξαναγκασμού, θα απε-

λευθερώσει ζωτική ενέργεια και θα γίνει αποδεκτός με ενθουσιασμό από την πλειοψηφία των ανδρών σε μάχιμη ηλικία. Αρκεί να δει κανείς τη συμπεριφορά των στρατευμένων που φεύγουν για τον πόλεμο: όλοι βρίσκονται σε εγρήγορση, Γάλλοι, Γερμανοί, Άγγλοι».

Μαρκ Φερό, Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, 1914- 1918, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993, σ. 28-29.

Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τους παράγοντες που ευνόησαν την έκρηξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και τις μεγάλες διεθνείς κρίσεις που προηγήθηκαν αυτού.
2. Ποια ήταν η σύνθεση των δύο μεγάλων συνασπισμών που διεξήγαγαν τελικά τον πόλεμο;

3. Να σχολιάσετε τον ενθουσιασμό με τον οποίο έφευγαν για τον πόλεμο οι νέοι των ευρωπαϊκών χωρών και να αναζητήσετε τις αιτίες του, συμβουλευόμενοι και το σχετικό παράθεμα του Μαρκ Φερό.

2. Η ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Η ΕΚΒΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1914-1918)

Το δυτικό μέτωπο. Η πολεμική προσπάθεια της Γερμανίας στράφηκε πρώτα και κύρια κατά της Γαλλίας. Για την καλύτερη ανάπτυξη των γερμανικών στρατευμάτων παραβιάστηκε η ουδετερότητα του Βελγίου, οι δυνάμεις του οποίου αντιστάθηκαν σθεναρά. Οι γερμανικές δυνάμεις όμως διέθεταν συντριπτική αριθμητική υπεροχή και ύστερα από μία περίπου εβδομάδα εισέβαλαν στη Γαλλία με κατεύθυνση το Παρίσι. Οι Γάλλοι κατόρθωσαν να αναχαιτίσουν τη γερμανική προέλαση στον ποταμό Μάρνη, προωθώντας στο μέτωπο

στρατεύματα με κάθε μέσο. Τελικά το μέτωπο σταθεροποιήθηκε και οι αντίπαλοι άνοιξαν χαρακώματα, τα οποία επρόκειτο να γίνουν το βασικότερο χαρακτηριστικό του Μεγάλου Πολέμου. Επί τέσσερα χρόνια οι αντίπαλοι πολέμησαν πίσω από τα χαρακώματα αυτά, όπου έμελλε να ταφεί το άνθος της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Βρετανίας, σε έναν πόλεμο στάσιμο και μονότονο, που φαινόταν πως δε θα τελείωνε ποτέ.

Στο ανατολικό μέτωπο, όπου οι Γερμανοί και οι Αυστριακοί πολεμούσαν κατά των Ρώσων, οι αντίπαλοι διατήρησαν μεγαλύτερη σχετική κινητικότητα, δεν μπόρεσαν όμως ούτε εκεί να καταφέρουν ο

Φωτογραφίες χαρακωμάτων από το δυτικό μέτωπο. Τα χαρακώματα απο-

τέλεσαν σύστημα αμυντικών οχυρώσεων, το οποίο προσέδωσε μια στατική μορφή στις πολεμικές επιχειρήσεις, συντελώντας στην παράταση του πολέμου, στην αίσθηση της ματαιότητας της πολεμικής προσπάθειας και σε σκληρή δοκιμασία της ψυχικής ισορροπίας των στρατιωτών.

Για τη λύση του αδιεξόδου, στο οποίο είχαν οδηγηθεί οι στρατοί των εμπολέμων από την αρχή ακόμη του πολέμου, επιστρατεύτηκε η τεχνολογία, η οποία, εκτός από τις τεχνικές βελτιώσεις και την ευρεία χρήση του πολυβόλου και του πυροβόλου, έδωσε τα δηλητηριώδη αέρια το 1915 και το άρμα μάχης το 1916. Προσαρμόστηκαν επίσης στις απαιτήσεις του πολέμου των χαρακωμάτων δύο παλαιά όπλα, η χει-

**ροβομβίδα και το ολμοβόλο, και ει-
σήχθη και διαδόθηκε ταχύτατα η
χρήση του αυτοκινήτου στις μετα-
φορές. Επιπλέον, άρχισε να διαφο-
ροποιείται και να αυξάνεται η χρή-
ση ενός ακόμη γνωστού πολεμικού
μέσου, του αεροπλάνου. Από ανα-
γνωριστικό στην αρχή, το αερο-
πλάνο εξελίχτηκε κατά τη διάρκεια
του πολέμου σε βομβαρδιστικό
πρώτα και κατόπιν σε καταδιωκτι-
κό, μορφές με τις οποίες και καθιε-
ρώθηκε. Για πρώτη φορά στην
ιστορία της γηραιάς ηπείρου τα πε-
ρισσότερα θύματα σε καιρό πολέ-
μου τα προκαλούσαν όχι οι επιδη-
μίες και οι κακουχίες αλλά τα φονι-
κά όπλα των εμπολέμων.**

Γαλλικά αεροσκάφη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Η αεροπλοΐα αναπτύχθηκε ταχύτατα στις αρχές του 20ού αιώνα, κυρίως για στρατιωτικούς λόγους. Τα αεροπλάνα χρησιμοποιήθηκαν ήδη από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε περιορισμένο όμως Βαθμό και κυρίως για αναγνώριση του εχθρού και για Βομβαρδισμούς.

ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΠΑΡΑΤΑΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕ- ΜΟ

**Τριπλή Συνεν-
νόηση - Σύμ-
μαχοι**

Μεγάλη Βρετα-
νία

Γαλλία

Ρωσία

Σερβία

Βέλγιο

Ιαπωνία

Ιταλία (1915)

Ρουμανία
(1916)

ΗΠΑ (1917)

Ελλάδα (1917)

**Τριπλή Συμμαχία -
Κεντρικές Δυνά-
μεις**

Γερμανία

Αυστροουγγαρία

Οθωμανική Αυτο-
κρατορία

Βουλγαρία (1915)

Ρουμανία (Μάιος-
Νοέμβριος 1918)

Ο πόλεμος γίνεται παγκόσμιος. Στο μεταξύ ο πόλεμος επεκτάθηκε γεωγραφικά και έγινε πραγματικά παγκόσμιος, καθώς οι αρχικοί αντίπαλοι προσπαθούσαν να προσεταιριστούν τις ουδέτερες χώρες με κάθε δυνατό μέσο. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που έσπευσε να ταχθεί με το μέρος των Κεντρικών Δυνάμεων (Τριπλής Συμμαχίας) τον Νοέμβριο του 1914, διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο εξαιτίας της στρατηγικής θέσης που κατείχε. Η έξοδος των Τούρκων στον πόλεμο λειτούργησε σαν καταλύτης σε μια τεράστια γεωγραφική περιοχή και διευκόλυνε την έξοδο και άλλων χωρών. Την άνοιξη του 1915 οι Σύμμαχοι (Τριπλή Συνεννόηση) κατόρθωσαν να αποσπάσουν την Ιταλία από τους παλαιούς της συμμάχους, τη Γερμανία και την Αυστρία, με

διάφορες εδαφικές υποσχέσεις σε βάρος της Αυστρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου οι Κεντρικές Δυνάμεις κατόρθωσαν να προσεταιριστούν τη Βουλγαρία, ενώ οι προσπάθειες των Συμμάχων να προσεταιριστούν την Ελλάδα τελεσφόρησαν μόλις τον Ιούνιο του 1917, μέσα σε συνθήκες εθνικού διχασμού. Στο μεταξύ η Σερβία είχε υποκύψει στα συντονισμένα πλήγματα από την Αυστρία και τη Βουλγαρία, ενώ οι Βρετανοί είχαν αποτύχει να εκπορθήσουν τα Στενά στη χερσόνησο της Καλλίπολης πολέμησαν με πείσμα και πέθαναν χιλιάδες στρατιώτες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας (1915).

Στους ωκεανούς διεξαγόταν ένας εξίσου πεισματώδης πόλεμος υπο-

βρυχίων, που προξένησε τεράστιες ζημιές στην εμπορική ναυτιλία τόσο των εμπολέμων όσο και των ουδέτερων. Η απεριόριστη χρήση του υποβρυχίου συνέβαλε στην έξοδο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής από την ουδετερότητα το 1917, ύστερα από πολλούς δισταγμούς και προειδοποιήσεις των Αμερικανών προς τη Γερμανία να τερματίσει τις επιθέσεις εναντίον αμερικανικών εμπορικών πλοίων. Το έτος αυτό η έξοδος των ΗΠΑ στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων, η άνοδος του ανένδοτου πολιτικού Κλεμανσό στη γαλλική πρωθυπουργία και η Ρωσική Επανάσταση υπήρξαν καθοριστικής σημασίας γεγονότα για την τελική έκβαση του πολέμου.

Στο δυτικό μέτωπο η γερμανική επίθεση το καλοκαίρι του 1918 δεν εξελίχτηκε στην κλίμακα και την έκταση που ανέμενε η γερμανική στρατιωτική ηγεσία. Με την αποτυχία της κατέρρευσε και η κλονισμένη ήδη πίστη των Γερμανών στη νίκη κατά των Συμμάχων. Από τον Αύγουστο το μέτωπο άρχισε να μετακινείται προς τα ανατολικά. Η τύχη του πολέμου είχε κριθεί.

Το μακεδονικό μέτωπο και το τέλος του πολέμου. Το φθινόπωρο του 1918 ηττήθηκαν και συνθηκολόγησαν η Βουλγαρία και λίγο αργότερα η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Αυστρία, η οποία ουσιαστικά δεν υπήρχε με την ίδια μορφή με την οποία είχε αρχίσει τον πόλεμο κατά της Σερβίας: Τσέχοι, Πολωνοί, Νοτιοσλάβοι και Μαγυάροι είχαν

αποδεσμευτεί και βρίσκονταν στο στάδιο της ίδρυσης εθνικών κρατών. Το τέλος είχε φτάσει και για τη Γερμανία. Στις 11 Νοεμβρίου υπογράφηκε η ανακωχή και σίγησαν τα κανόνια στο δυτικό μέτωπο.

Οι συνέπειες του πολέμου. Τελείωσε έτσι ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος ύστερα από τεράστιες καταστροφές και μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αναστατώσεις. Από τα 65 εκατομμύρια άνδρες που επιστρατεύτηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου πάνω από 10 εκατομμύρια σκοτώθηκαν στα διάφορα πεδία των μαχών και 20 εκατομμύρια τραυματίστηκαν. Τα θύματα ανάμεσα στους αμάχους δεν ήταν λιγότερα από τους νεκρούς στρατιώτες.

Τα «14 σημεία» του Ουίλσον

- 1. Όχι μυστικές συνθήκες.**
- 2. Ελεύθερη πρόσβαση στις θάλασσες σε καιρό ειρήνης ή πολέμου.**
- 3. Ελεύθερο διεθνές εμπόριο.**
- 4. Επιδίωξη αφοπλισμού από όλες τις χώρες.**
- 5. Οι αποικίες να έχουν λόγο για το μέλλον τους.**
- 6. Ο γερμανικός στρατός να εγκαταλείψει τη Ρωσία.**
- 7. Το Βέλγιο να γίνει ανεξάρτητο.**
- 8. Η Γαλλία να ξαναπροσαρτήσει την Αλσατία και τη Λορραίνη.**
- 9. Να καθοριστούν τα σύνορα μεταξύ Αυστρίας και Ιταλίας.**
- 10. Αυτοδιάθεση των λαών της Ανατολικής Ευρώπης.**
- 11. Η Σερβία να έχει πρόσβαση στη θάλασσα.**

12. Αυτοδιάθεση των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

13. Η Πολωνία να γίνει ανεξάρτητο κράτος με πρόσβαση στη θάλασσα.

14. Να ιδρυθεί η Κοινωνία των Εθνών

Δυσκολότερο να υπολογιστεί είναι το ηθικό τίμημα του πολέμου. Η προβολή της νίκης ως υπέρτατου σκοπού που δικαιολογεί όλα τα μέσα υποβίβασε τις βασικές αξίες του δυτικού πολιτισμού. Ο πόλεμος εξασθένησε και υπονόμωσε θεσμούς και αξίες, όπως την κοινοβουλευτική δημοκρατία*, τα φιλελεύθερα ιδεώδη και την ελεύθερη οικονομία, και εισήγαγε ή επέτεινε άλλους θεσμούς, όπως τον κρατικό παρεμβατισμό* στην οικονομία και την παρέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική.

Ο πόλεμος οδήγησε επίσης στην αναθεώρηση πολλών αρχών και δογμάτων που ρύθμιζαν έως τότε τις διεθνείς σχέσεις. Η δήλωση του προέδρου των ΗΠΑ Ουίλσον (Woodrow Wilson) για την αυτοδιάθεση των λαών (τα περίφημα «14 σημεία»), που δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 1918, προσέδωσε ιδεολογική υπόσταση στη σύρραξη και επιτάχυνε την αποσταθεροποίηση και τη διάλυση των δύο πολυεθνικών αυτοκρατοριών της Ευρώπης, της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το κόστος του πολέμου αποδείχτηκε πολύ μεγαλύτερο από αυτό που μπορούσαν να υπολογίσουν το 1914 οι αντίπαλοι. Τόσο οι εδαφικές υποσχέσεις όσο και τα δάνεια περιέπλεξαν ακόμη περισσότερο τις διακρατικές σχέσεις, αύξησαν τις

ξένες επιρροές και επεμβάσεις και υποβίβασαν γενικά το επίπεδο των διεθνών σχέσεων. Για να κερδηθούν η Ιταλία και η Ελλάδα, οι Σύμμαχοι προέβησαν σε παραχωρήσεις σε βάρος της Αυστρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες δεν ήταν δυνατόν να ικανοποιηθούν χωρίς να προκαλέσουν αναστατώσεις που δε συνέφεραν ούτε στους ηττημένους ούτε στους νικητές. Ανάλογες ήταν οι επιδράσεις των συγκρουόμενων συμμαχικών υποσχέσεων στους Άραβες και στους Εβραίους. Τόσο η Βρετανία όσο και η Γαλλία, αλλά κυρίως η πρώτη, υποστήριξαν την επανάσταση των Αράβων και προώθησαν την εθνική αποκατάστασή τους, ενώ παράλληλα υποσχέθηκαν (η Βρετανία ανέλαβε επίσημα το

1917) να προωθήσουν την ίδρυση εθνικής εστίας των Εβραίων.

Ερωτήσεις

1. Να αναφερθείτε στη σημασία της τεχνολογίας για την εξέλιξη και την έκβαση του Α' Παγκόσμιου Πολέμου.

2. Τι ήταν τα «χαρακώματα» και γιατί αποτέλεσαν το βασικότερο χαρακτηριστικό του πολέμου;

3. Ποια ήταν η στρατηγική σημασία της Τουρκίας για τους Συμμάχους κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο;

3. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Οι εκκρεμότητες της Συνθήκης του Βουκουρεστίου. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου άφησε ανοικτά το ζήτημα των ελληνοαλβανικών συνόρων και αυτό των νήσων του Ανατολικού Αιγαίου. Τα ελληνοαλβανικά σύνορα αποφασίστηκαν τελικά από ειδική διεθνή επιτροπή, της οποίας τα μέλη όρισαν οι μεγάλες δυνάμεις, ιδίως δε οι κατ' εξοχήν ενδιαφερόμενες Ιταλία και Αυστρία. Με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, στις 4/17 Δεκεμβρίου 1913, οι μεγάλες δυνάμεις επιδίκασαν στην Αλβανία τις επαρχίες Χιμάρας, Αργυροκάστρου και Κορυτσάς, όπου ο πληθυσμός ήταν στην πλειονότητά του ελληνικός. Το ζήτημα όμως των νήσων του Ανατο-

λικού Αιγαίου δε λύθηκε τότε, παρά τη δέσμευση των μεγάλων δυνάμεων να ασκήσουν στην Πύλη τις δέουσες πιέσεις, ώστε να αναγνωρίσει την ελληνική κυριαρχία.

Η στάση της Ελλάδας κατά την κήρυξη του πολέμου και η διαφωνία Κωνσταντίνου - Βενιζέλου.

Στον αυστροσερβικό πόλεμο η ελληνική κυβέρνηση έκρινε ότι η Ελλάδα θα έσπευδε να βοηθήσει τη Σερβία μόνο στην περίπτωση κατά την οποία τη χώρα αυτή προσέβαλλε στρατιωτικά η Βουλγαρία. Η γενίκευση όμως του ευρωπαϊκού πολέμου αχρήστευσε τον γνώμονα αυτόν της ελληνικής πολιτικής. Ο Βενιζέλος έκρινε πως η νέα κατάσταση επέβαλλε στην Ελλάδα να διατελεί σε επιφυλακή, εν αναμονή προτάσεων από την Τριπλή Συνεν-

νόηση για την έξοδό της από την ουδετερότητα, στο πλευρό της Αγγλίας και της Γαλλίας, δηλαδή των δυνάμεων τις οποίες θεωρούσε ότι θα υπερίσχυαν στον πόλεμο. Εξάλλου, με τις χώρες αυτές την Ελλάδα συνέδεε και η πίστη στις φιλελεύθερες δημοκρατικές αρχές. Αντιθέτως, ο υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Στρέιτ, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και το Γενικό Επιτελείο έκριναν ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να τηρήσει «διαρκή ουδετερότητα», κατά τον Στρέιτ, επειδή θεωρούσαν ότι η ουδετερότητα ήταν απαραίτητη στη χώρα, ύστερα από την πρόσφατη πολεμική περιπέτεια και την εδαφική επέκτασή της.

Εξαιτίας της διαφωνίας στους κόλπους της πολιτικής ηγεσίας της χώρας ξέσπασε πολιτική κρίση, η

οποία εκδηλώθηκε την 25η Αυγούστου 1914 με την υποβολή παραίτησης της κυβέρνησης από τον Βενιζέλο, η οποία όμως δεν έγινε δεκτή από τον Κωνσταντίνο.

Η ουδετερότητα της Ελλάδας έγινε ακόμη πιο επικίνδυνη για τη χώρα, όταν τον Φεβρουάριο του 1915 η αγγλική κυβέρνηση, εν όψει της επιχείρησης κατά των Στενών που προετοίμαζε, πρότεινε στην Ελλάδα να συμμετάσχει στην επιχείρηση με αντάλλαγμα «σπουδαίες» εδαφικές παραχωρήσεις στα παράλια της Μικράς Ασίας. Η προσφορά ήταν άκρως δελεαστική για την ελληνική κυβέρνηση. Αποτελούσε συνάμα η αγγλική πρόταση προειδοποίηση ότι η Αγγλία δε θα ανεχόταν την Ελλάδα ουδέτερη από τη στιγμή που θα έθετε σε εφαρμογή

την επιχείρηση για την εκπόρθηση των Στενών. Ο Βενιζέλος εγκατέλειψε τότε και τους τελευταίους διασταγμούς του για την έξοδο της Ελλάδας από την ουδετερότητα και πρότεινε τη συμμετοχή της στην επιχείρηση των δυνάμεων της Συνεννόησης στην Καλλίπολη. Ο Κωνσταντίνος δεν αποδέχτηκε την πρόταση του πρωθυπουργού και ο Βενιζέλος ήταν αναγκασμένος να παραιτηθεί.

Ο Εθνικός Διχασμός. Η παραίτηση της κυβέρνησης, τον Φεβρουάριο του 1915, εγκαινίασε μια μακρά περίοδο πολιτικής και συνταγματικής ανωμαλίας και περιπετειών της χώρας, εξέθεσε δε την Ελλάδα σε σοβαρούς εξωτερικούς κινδύνους. Η μετά το 1915 περίοδος της πολιτικής ιστορίας της Ελλάδας έμεινε

γνωστή ως εποχή του «Εθνικού Διχασμού», για τον λόγο ότι η διαφωνία και η ρήξη στην κορυφή της εξουσίας δίχασαν το έθνος επί είκοσι και πλέον χρόνια και προκάλεσαν σοβαρές πολιτικές και συνταγματικές στρεβλώσεις.

Οι εκλογές του Μαΐου του 1915 έδωσαν και πάλι τη νίκη στον Βενιζέλο και ανανέωσαν τη λαϊκή εντολή να χειριστεί αυτός τις τύχες της χώρας. Η άρνηση πλέον του Κωνσταντίνου να επιτρέψει στον εκλεγμένο πρωθυπουργό να εφαρμόσει την πολιτική που ενέκρινε ο λαός και ο εξαναγκασμός του σε νέα παραίτηση αποτελούσαν συνταγματική εκτροπή.

Οι εκλογές του Δεκεμβρίου του 1915, από τις οποίες απέσχε το

Κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου, επιβεβαίωσαν το ρήγμα στην πολιτική ζωή της Ελλάδας, το οποίο σύντομα έγινε χάσμα αγεφύρωτο. Ο Βενιζέλος κατήγγειλε τον Κωνσταντίνο για ωμή παραβίαση του Συντάγματος, ενώ την εθνική αντιπροσωπεία που προήλθε από τις εκλογές τη θεώρησε αντισυνταγματική. Στο εξής και έως την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου, το 1917, την Ελλάδα ουσιαστικά κυβερνούσαν ο βασιλιάς και οι σύμβουλοι του, με τη συναίνεση μιας εθνικής αντιπροσωπείας που εκπροσωπούσε μέρος μόνο του λαού.

Η διάσταση απόψεων μεταξύ Κωνσταντίνου και Βενιζέλου

«Η βασική διάσταση με αντικείμενο τον εξωτερικό προσανατολισμό της χώρας θα ήταν δύσκολο να χαρακτηριστεί σαν επιφαινόμενο της βαθύτερης αντιθέσεως δύο ριζικά διάφορων πολιτικοκοινωνικών μερίδων, των ανδρούμενων φιλελευθέρων αστών και του παλαιού "συντηρητικού κατεστημένου". Έστω κι αν η στάση του Βενιζέλου ή του Κωνσταντίνου ήταν, ως έναν τουλάχιστον βαθμό, συναρτημένη με τη συναισθηματική κλίση ή την ιδεολογική συγγένεια προς τη μία ή την άλλη από τις εμπόλεμες παρατάξεις, το βασικό κίνητρο στην επιλογή τους ήταν η καλύτερη εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος - όπως διαγραφόταν μέσα από την

ειδικότερη αντίληψή τους για τη βαθύτερη σημασία και την πιθανή έκβαση της παγκόσμιας διαμάχης [...]. Η πόλωση των πολιτικών δυνάμεων και του εκλογικού σώματος γύρω από τους δύο φορείς της αντιθέσεως ήταν αναπόφευκτη, αφού του ιδίως ο Κωνσταντίνος, με την επίμονη αντίδραση στην παρεμβατική πολιτική των Φιλελευθέρων, συντελούσε στην πολιτικοποίηση - με τη στενότερη έννοια του όρου - της αντιγνωμίας του με τον υπεύθυνο πρωθυπουργό».

Κ. Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική, τ. Α', Εστία, Αθήνα 20017, σ. 111-112.

Φωτογραφίες από την περίοδο του Εθνικού Διχασμού με οπαδούς του Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου που φέρουν τα ανάλογα πλακάτ. Ο Εθνικός Διχασμός είχε πολιτικά αίτια, ενώ οι συνέπειές του για την Ελλάδα υπήρξαν πολύ σοβαρές.

Ο Βενιζέλος, αντιμέτωπος με την κατάφωρη παραβίαση του Συντάγματος, οδηγήθηκε στην επανάσταση. Τη στάση του Βενιζέλου ενίσχυσαν αφενός οι εκπρόσωποι της Γαλλίας και της Αγγλίας, οι οποίες με τη συγκατάθεση της ελληνικής κυβέρνησης είχαν ήδη αποστείλει στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη, και αφετέρου συνεργάτες και υποστηρικτές του στη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι εύλογα ανησυχούσαν για την τύχη των Ελλήνων της Μακεδονίας, σε περίπτωση που εισέβαλλαν στην περιοχή βουλγαρικά στρατεύματα, και οι οποίοι συνέστησαν την Επιτροπή Εθνικής Άμυνας.

Πράγματι, η κατάληψη του οχυρού Ρούπελ από βουλγαρικές δυνάμεις τον Μάιο του 1916 έδωσε το δικαίωμα, από τη μία πλευρά, στον Βε-

νιζέλο να καταγγείλει τον Κωνσταντίνο και την κυβέρνησή του ότι δεν ήταν σε θέση να προστατεύσουν τη χώρα και, από την άλλη, στις κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Αγγλίας να παραμερίσουν και τους τελευταίους δισταγμούς τους ως προς τον πειθαναγκασμό της ελληνικής κυβέρνησης να εγκαταλείψει την ουδετερότητα. Έτσι, οι στόλοι της Αγγλίας και της Γαλλίας επέβαλαν μερικό αποκλεισμό των ελληνικών παραλίων, ενώ οι εκπρόσωποι των δύο δυνάμεων απαίτησαν από την ελληνική κυβέρνηση την αποστράτευση των ενόπλων δυνάμεων της χώρας, την άμεση αντικατάσταση της φιλοβασιλικής κυβέρνησης, τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη νέων εκλογών.

Η ωμή επέμβαση της Γαλλίας και της Αγγλίας στα εσωτερικά της χώρας χρησιμοποιήθηκε από τους εκπροσώπους της Γερμανίας για την περαιτέρω υπονόμευση του κύρους του Βενιζέλου, ενώ η αποστράτευση οδήγησε στη συγκρότηση συνδέσμων επιστράτων με αντιβενιζελικό προσανατολισμό. Οι δύο παρατάξεις διέθεταν πλέον και τις δυνάμεις κρούσης τους, οι βασιλικοί (οι αντιβενιζελικοί, όπως καθιερώθηκε έκτοτε να ονομάζονται) τους «Επίστρατους»* και οι βενιζελικοί τους «Αμυνίτες» της Θεσσαλονίκης, σύντομα μάλιστα θα αποκτούσαν και την αποκλειστική επικράτειά τους, οι βασιλικοί την «Παλαιά Ελλάδα» και οι βενιζελικοί τις «Νέες Χώρες», με πρωτεύουσα την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη αντιστοίχως.

Οι εξελίξεις, καθώς τελείωνε το θέρος του 1916, ήταν ραγδαίες. Ισχυρές βουλγαρικές δυνάμεις εισέβαλαν στην Ανατολική Μακεδονία και κατέλαβαν σημαντικό τμήμα της περιοχής. Οι βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές έσπευσαν να εξαπολύσουν διωγμό εναντίον των Ελλήνων, με σκοπό την εκδίωξη του ελληνικού πληθυσμού.

Το Κίνημα της «Εθνικής Άμυνας» και τα «Νοεμβριανά». Στις 16/29 Αυγούστου 1916 εκδηλώθηκε το αναμενόμενο κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη, με την υποστήριξη του Γάλλου στρατηγού Σαράιγ, αλλά όχι και του Βενιζέλου στην αρχή. Ο Βενιζέλος δίσταζε να ηγηθεί του κινήματος, επειδή απέβλεπε στην εθνική ενότητα, προκειμένου να αντιμετωπίσει η χώρα

τη βουλγαρική απειλή, αλλά υποχρεώθηκε από τα πράγματα να αναλάβει την ηγεσία του, για να επισπεύσει την έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Συνεννόησης.

Η απουσία ωστόσο ομοφωνίας μεταξύ των συμμάχων της Συνεννόησης έδινε τη δυνατότητα στον Κωνσταντίνο και την κυβέρνηση του να αποδέχονται τα διάφορα αιτήματά τους και στη συνέχεια να κωλυσιεργούν ή και να αθετούν τα υπεσχημένα. Συνέπεια αυτής της τακτικής ήταν τα «**Νοεμβριανά**» του 1916, αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ μονάδων πιστών στην κυβέρνηση της Αθήνας και αγημάτων που είχαν αποβιβάσει οι Γάλλοι, για να παραλάβουν πολεμικό υλικό που είχε συμφωνήσει να παραδώσει η

κυβέρνηση. Οι συγκρούσεις αυτές, αλλά και τα σοβαρότατα έκτροπα και οι διώξεις που ακολούθησαν εναντίον βενιζελικών στην ελληνική πρωτεύουσα, με πρωταγωνιστές τους αντιβενιζελικούς «Επίστρατους», είχαν ως συνέπεια τη σκλήρυνση της θέσης της Γαλλίας έναντι του Κωνσταντίνου και την εκθρόνισή του.

Η εκθρόνιση του Κωνσταντίνου και η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο. Την πρωτοβουλία της εκθρόνισης ανέλαβε εν τέλει η Γαλλία, με τη συναίνεση της Αγγλίας και της Ιταλίας. Στις 29 Μαΐου/11 Ιουνίου 1917 ειδικός εκπρόσωπος της Γαλλίας επέδωσε στην ελληνική κυβέρνηση τελεσίγραφο με το οποίο απαιτούσε την παραίτηση του Κωνσταντίνου, που απομακρύνθηκε από τον θρόνο της Ελλάδας αυ-

θημερόν, χωρίς να παραιτηθεί από τα δικαιώματά του. Την επομένη, 30 Μαΐου/12 Ιουνίου, αναγορεύτηκε βασιλιάς της Ελλάδας ο δευτερότοκος γιος του Αλέξανδρος.

Οι εκπρόσωποι της Γαλλίας και της Αγγλίας έσπευσαν τότε να άρουν τον αποκλεισμό της χώρας και να διευκολύνουν την προώθηση σιτηρών στην ελληνική πρωτεύουσα. Ακολούθησε ο σχηματισμός νέας κυβέρνησης από τον Βενιζέλο, η οποία έσπευσε να κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Γερμανίας και των συμμάχων της.

Η Ελλάδα παρέμενε βαθύτατα διχασμένη και οι ένοπλες δυνάμεις της ήταν βαρύτατα τραυματισμένες από την παρατεταμένη κρίση, τις αποστρατείες και τις διώξεις.

Κατόρθωσε όμως η κυβέρνηση του Βενιζέλου να σχηματίσει -από τα συντρίμια του νικηφόρου στρατού των Βαλκανικών Πολέμων- αξιόμαχες μονάδες, οι οποίες διακρίθηκαν στο μακεδονικό μέτωπο, συνέβαλαν αποφασιστικά στη νίκη των συμμάχων της Συνεννόησης στο μέτωπο αυτό και αποκατέστησαν το τραυματισμένο κύρος των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Χωρίς τη συμβολή αυτή στα πεδία των μαχών δε θα ήταν δυνατή η συμμετοχή της Ελλάδας στην τράπεζα των διαπραγματεύσεων μεταξύ των νικητών για τη ρύθμιση των διάφορων ζητημάτων μεταξύ των δύο εμπόλεμων συνασπισμών.

Ερωτήσεις

- 1. Πώς συνδέεται ο Εθνικός Διχασμός στην ελληνική πολιτική ζωή των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο;**
- 2. Να εξηγήσετε τη σημασία των όρων «Εθνική Άμυνα», «Νοεμβριανά» «Νέες Χώρες».**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 3^{ου} ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'. Από τον 19ο στον 20ό αιώνα (1871-1914)

- 3. Προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας.....8**
- 4. Εθνικά κινήματα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.....27**
- 5. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913).....58**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και οι άμεσες επιπτώσεις του.....86

- 1. Οι ανταγωνισμοί των μεγάλων δυνάμεων (1870-1914).....89**
- 2. Η διεξαγωγή και η έκβαση του πολέμου (1914-1918).....103**
- 3. Η Ελλάδα στον Α Παγκόσμιο Πόλεμο.....121**